bilimname XXXVIII, 2019/2, 289-324
Geliş Tarihi: 27.05.2019, Kabul Tarihi: 31.10.2019, Yayın Tarihi: 31.10.2019
doi: http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.570567

SAHABENİN ANLAMA SORUNU İLE KARŞILAŞTIĞI BAZI AYETLER

Ali KARATAŞ[a]

Öz

Sahabenin Kur'an'ı anlama sorunları hakkında kaynaklarda parça parça bilgiler bulunmaktadır. Yine onların hangi ayetleri anlamadığına dair bilgilere de bazı araştırmalarda rastlanmaktadır. Fakat bu bilgiler bir bütün olarak değerlendirilmediği için bu araştırma yapılmıştır. Bu çalışma tefsir ve diğer bazı kaynaklarda geçen rivayetlerden hareketle ortaya konacaktır. Rivayetlere göre sahabenin anlamadığı ayetler ve onların anlayamama nedenleri tespit edilecek ve bunlar üzerinde değerlendirme yapılacaktır. Ayetler değerlendirilirken Mushaf'taki sırası esas alınacaktır. Çeşitli etkenlerle sahabe tefsirde önemli bir konuma yükselmiştir. Bununla birlikte onlar, anlamı kapalı geldiği için bazı ayetleri anlamakta zorluk çekmişlerdir. Böyle bir durumla karşılaştıklarında Hz. Muhammed'e (a.s.) ve yanındakilere sormaktan çekinmemişlerdir. Bazı rivayetlerde -bu rivayetler sahih ise- Peygamberimizin de birkaç ayeti anlamadığı ve Cebrail'e bu ayetleri sorduğu anlatılmaktadır. Ayetlerdeki kapalılık durumu genel olarak lafzın anlamsal yapısından, gramerden ve rivayetlerden kaynaklanmaktadır. Sahabe de benzeri nedenlerden dolayı çeşitli ayetleri bazen anlamamış bazen de yanlış anlamışlardır. Yanlış anlamaları bazen onların arasında sorun çıkarmıştır. Ancak bu şekilde olan ayetlerin oranı sonraki nesillere göre çok azdır. Çünkü onlar, vahyin ilk muhatapları olmalarından dolayı tefsirde önemli avantajlar elde etmişlerdir. Bu avantajlarına bağlı olarak tefsir mahiyetindeki açıklamalarını sonraki nesillere nakletmişlerdir. Onları takip eden nesiller bundan istifade etmişlerdir. Bu, bir gelenek olmuş ve sahabe tefsirinden yararlanma, tefsirin önemli bir ilkesi haline gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Kur'ân, Tefsir, Sahâbe, İşkâl, Ayet.

✵ ✵ ✵

SOME VERSES THAT MUHAMMAD'S COMPANIONS FACED WITH THE PROBLEM OF UNDERSTANDING

There are pieces of information in sources about the Qur'ânic understanding

[a] Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, karatasali5@gmail.com

problems of the Companions of the Prophet Muhammad. Again in some studies, there is information about which verses they do not understand. However, these issues have not been evaluated in a study within the framework of integrity. Therefore, this article is being researched. This work will be done from the narrations in the tafsir and some other sources. The verses that the Companions of the Prophet Muhammad do not understand and the reasons they do not understand will be determined and these will be evaluated. When evaluating the verses, the order in Mushaf is based. Companions of Prophet Muhammed (a.s.) with various factors increased to an important position in tafsir. However, they had difficulty understanding some verses because it meant that it was incomprehensible. They did not hesitate to ask to Prophet Muhammed (a.s.) and his followers when they faced such a situation. In some narrations - if these narrations are true - it is described that our Prophet did not understand a few verses and asked to Gabriel. Meaning closeness in general is due to semantic structure of grammar and narrations. Their misunderstanding has sometimes caused problems between them.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Tefsirde ileri bir konumda olan sahabeler için ayetlerin hepsinin manasını anlamak kolay olmamıştır. Bazı ayetlerin anlamı kendilerine kapalı gelmiş ve bunları anlamakta zorlanmışlardır. Hatta yanlış anladıkları ayetler de olmuştur. Mesela önemli savaşlarda Hz. Peygamberle beraber olan Kudâme b. Maz'ûn (ö. 36/656), *"İman eden ve iyi işler yapanlara... tattıklarından dolayı günah yoktur."* (Maide 5/93) ayetini kendisine delil gösterip içki içmesinden dolayı Hz. Ömer'in, onu cezalandırma istediğine karşı çıkmıştır. Hz. Ömer ise Kudâme'nin söylediklerinin hatalı olduğunu ortaya koymak için diğer sahabelerden yardım istemiştir.[1] Kudâme, sebebi nüzulü bilmediği için ayeti yanlış anlamış ve kendisine verilecek cezaya karşı çıkma maksadı ile bu ayeti delil getirmiştir. Başka bir rivayete göre ise bu ayet, iman etmeden önce içki içenler hakkında indiği için onlara, önceki davranışları nedeniyle bir sorumluluk olmayacağı bu ayet ile bildirilmiştir.[2]

[1] Ebû İshak eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âli Selmân (B.y: Dâru İbn Affân, 1997), 1: 271; İsmail Hakkı Ünal, "Kudâme b. Maz'ûn", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 25 Ocak 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/kudame-b-mazun.

[2] Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1420), 10: 581.

CC BY-NC-ND 4.0

Tefsirde sahabeye yüksek bir mevki kazandıran etkenlerin başında ayetlerin nüzulüne şahit olmaları gelmektedir. Bu nedenle bazı âlimler, tefsiri onlara has kılmıştır. Vahyin kendi dilleri ile inmesi, bir Arap olarak vahyin içinde indiği kültürel unsurlara vakıf olmaları, Hz. Peygamber'in sohbetlerine katılmaları gibi sebepler tefsirde onların konumlarını artıran diğer önemli etkenlerdir. Ayrıca vahiy geleneğine ait unsurların bilindiği bir ortamda yaşıyor olmaları da onların yeni bir vahye adapte olmalarını ve bu vahyin içeriğini anlamalarını kolaylaştırmıştır.

Sahabenin tefsirdeki konumu üzerine yapılan araştırmalarda onların tefsir yöntemi araştırılmış; ancak sahabelerin anlama problemi çektiği ayetler ve bu problemin nedenleri üzerinde görebildiğimiz kadarı ile ayrıntılı ve derli toplu bir şekilde durulmamıştır. Abdulcelil Candan, *Kur'an'ı Kerimde Anlaşılması Güç Ayetler* isimli kitabında sadece bu ayetlerden bir kısmını örnek vermiştir. Biz de Candan'ın ulaşamadığı bazı ayetleri tespit ettik. Örnek olarak sunacağımız bu ayetlerin ışığında Kur'ân'ı anlama problemi ile karşılaşan ilk neslin bu sorunları neden yaşadıklarını ve anlama sorunu ile karşılaştıklarında bunları nasıl çözdüklerini ortaya koymaya çalışacağız. Bunu yapmaktaki amacımız Kur'ân'ı anlamada ne gibi problemler olabileceğine dair neticeler elde etmektir. Öncelikle genel olarak Kur'ân'da mücmellik sorununa değineceğiz. Daha sonra bazı örnekler üzerinden sahabenin anlama sorunu ile karşılaştığı ayetleri inceleyeceğiz. Araştırmamızda naklettiğimiz rivayetlerin sıhhat araştırmasına girmeyeceğiz. Çünkü bu, araştırmanın çerçevesi içerisinde değildir.

A. Anlam Kapalılığı ve Kapalılığın Sebepleri

Sahabenin bazı ayetleri anlamadığı, rivayetlerde "işkâl" ifadesi ile belirtilmiştir. Tefsir Usulü eserlerinde ise ayetlerdeki kapalılık için mücmel lafzı kullanılmış ve mücmel başlığı altında ayetlerdeki kapalılığın nedenleri sıralanmıştır. Yine bu eserlerde işkâlden türeyen müşkil lafzı ise daha çok ayetler arasındaki çelişki vehmini ifade edecek şekilde ele alınmıştır.

Bir lafız veya ifadenin delaleti tam olarak anlaşılamadığında bu, anlam kapalılığı olarak değerlendirilmekte ve kapalılık "mücmel" şeklinde isimlendirilmektedir. Mücmel, "tafsilâtlı olarak açıklanmamış söz, müphem, kapalı" gibi anlamlara gelmektedir. Fıkıh Usulünde ise "sözün sahibi tarafından açıklama yapılmadıkça kendisiyle neyin kastedildiği anlaşılmayan lafız" olarak tanımlanmaktadır.[3] Bir tefsir usulü terimi olarak ise çeşitli nedenlerle anlaşılmasında zorluk ve kapalılık bulunan ayetlere

[3] Ferhat Koca, "Mücmel", *TDV İslâm Ansiklopedisi,* erişim: 17 Mayıs 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/mucmel.

CC BY-NC-ND 4.0

denilmektedir. Bu şekildeki ayetler ve bunların açıklanması da "mücmel ve mübeyyen" bahsi altında ele alınmaktadır.

Kur'ân'da mücmellik olgusunu Davud ez-Zahiri (ö. 270/884) dışındaki âlimlerin çoğunluğu kabul etmektedir.[4] Vahyin nüzul sürecinde Kur'ân'da herhangi bir hususun kapalı kalması vahyin amacı açısından düşünülebilecek bir durum değildir. Çünkü öncelikle hidayet için gelen bir kitapta kapalı noktaların kalması hidayeti engelleyecektir ve Allah'ın, muhataba kapalı ifadeleri bildirmesi hidayet için gelmiş bir kitap için düşünülemeyecektir. Bu nedenle kapalılık olsa bile daha sonradan gerek vahiyle gerekse Hz. Peygamber'in uygulama ve sözleriyle açıklanmış olması kabul edilir. Ancak sonraki nesiller noktasında onların bizzat vahyin nüzul sürecinde yer almamaları nedeniyle bazı ayetlerin onlara kapalı gelmesi ihtimal dâhilindedir. Bu da aslında Kur'an'dan ziyade muhataptan kaynaklanmaktadır. İşte bunu dikkate aldığımızda mutlak manada bir mücmelliğin olamayacağı ve mücmelliğin arızi bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Hicr suresinin ilk ayeti de bu bağlamda delil olarak değerlendirilebilir. Bu ayette Kur'an, (Kitap) "mubîn" vasfı ile nitelenmiştir. Onun mubîn olması haramı, helali, hidayeti ve dalaleti gösterme yani Allah'ın kullarından beklediği talepler itibariyle Kur'an'ın açıklığını ifade etmektedir. Bu açıdan Kur'an'ın ayetlerinin anlaşılır olduğu ortaya çıkar. Sözün sahibi olan Allah'ın da sözlerinde acizlik doğuracak hususlardan münezzeh olması gerektiği düşünülürse bu sonuca zorunlu olarak ulaşılmaktadır.

Anlam kapalılığının sebepleri incelendiğinde iki tane gerekçe ortaya çıkmaktadır. Bunların birincisinin lafızdan, ikincisinin de gramerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Lafız kaynaklı mücmelliğin nedenleri bir kelimenin müşterek olması ve iki zıt manada birleşmesi, garabeti, çok kullanılmaması, başka bir şekle bürünmesi ve Allah'ın, Kur'an'da bazı kelimelere özel bir anlam yüklemesidir. Gramer kaynaklı sebepler ise takdim ve tehir, hazf, ıtnâb, zamirin mercii, atıf ihtimali veya istinaftır. Bunlara rivayet kaynaklı sebepleri de ekleyebiliriz. Çünkü ayetler, gramer ve lafız olarak anlaşılsa bile onların iniş nedenleri bilinmediğinde ne dediği muhatap tarafından tam olarak anlaşılamayabilir.

1. Kelimelerde Kapalılık Nedenleri

"Yaralamak, tesir etmek" anlamındaki "kelm" sözcüğünden türeyen kelime "bir manaya delalet eden lafız" şeklinde tanımlanmaktadır. Kelime için "manaya delalet etmesi" kaydının getirilmesi kelimeyi anlamsız

[4] Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl ibrâhîm (Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyeti li'l-Âmme, 1974), 3: 59.

CC BY-NC-ND 4.0

lafızlardan ayırmak içindir. Çünkü lafız, ağızdan çıkan anlamlı ve anlamsız her türlü ses için kullanılır.[5] Bu nedenle "lafzullah" denmez; ancak "kelimetullah" denilir.

Cümleler, anlamlı lafızların bir araya gelmesi ile oluşur. Allah'ın peygamberine bildirdikleri vahiylerin de anlamlı lafızlardan oluşması gerekir. Çünkü anlamsız lafızlar söylemek eksikliğin bir işaretidir ve Allah, bundan münezzeh olduğu için Allah'ın, anlamı olmayan mühmel lafızlarla muhatabına bildirimde bulunduğu düşünülemez. Kur'an da Allah'ın bir kelamı olarak anlamsız lafızlardan oluşmaz; ancak dilden ve muhataplardan kaynaklanan çeşitli etkenler sebebiyle muhatabın zihninde Kur'ân kelimelerinin anlamları tam olarak beliremeyebilir. Bu da kelimelerin anlamı olmadığı için değildir yani anlamın kapalılığı, kelimenin kendisinden değil o kelimenin kendisine iletildiği muhataptan kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda mukattaa harflerinin anlamının bilinmediğini ileri süren görüşün doğru olmadığını ifade edebiliriz. Çünkü bir hitap, muhatapları tarafından bilinmek için ortaya konur. O, hitapta anlaşılmayan bir şeyler olduğunda muhatabın bunu sormuş olması ve buna dair rivayetlerin gelmesi gerekir veya hitap sahibi anlamı bilinmeyen ifadeler kullandığında muhatap, hitap sahibine çeşitli itirazlar yöneltmiş olmalıdır. Her iki ihtimale dair yani sahabenin Hz. Peygamber'e soru sorduğuna ve bu sorulara dair elimizde bulgular yoktur. Dolayısıyla en azından -eldeki bilgilere göre- ilk dönem açısından bu harflerle ilgili bir anlama sorununun olduğundan bahsedememekteyiz. Bu harfler, müteşâbih olarak kabul edilse bile müteşâbihi anlamı bilinmeyen ayetler yerine anlamı bilinen ancak hakikati idrak edilemeyen hususlardan bahseden ayetler olarak kabul ettiğimizde huruf-ı mukattaanın anlamının bilinememesi sorunu gündeme gelmemektedir.

a. Kelimenin Müşterek Manalı Olması

Gerek eş gerekse zıt anlamlı olma bakımından bir kelimenin birden çok manaya gelmesine *müşterek lafız* denir. Lafzın müşterek olması için anlamların hakikat olması ve mecaz olmaması gereklidir. Bazı âlimler dilde bir kelimenin müşterek manada olmasının iletişimi engelleyeceği gerekçesiyle lafızda müşterekliği reddetmişlerdir. Bunun için "kelimelerin manalarından birini hakikat, diğerini mecaz kabul ederek her iki anlamı onları kapsayan daha genel ve tek bir anlama bağlamak suretiyle o kelimeyi,

[5] Mustafa Sinanoğlu, "Kelime", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 26 Ocak 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/kelime; Sedat Şensoy, "Lafız", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 26 Ocak 2019, ttps://islamansiklopedisi.org.tr/lafiz#1.

CC BY-NC-ND 4.0

müşterek lafızlar kapsamından çıkarmışlardır."[6]

Bir lafız birden fazla manaya geldiğinde anlam bakımından muhatap için kapalılık ortaya çıkarmaktadır. "وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ" (Tekvîr 81/17) ayetindeki عَسْعَسَ kelimesi hem gecenin gelmesini hem de gitmesini ifade etmektedir. Yine "ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ" (Bakara 2/228) ayetindeki قُرُوءٍ hayız ve temizlik anlamındadır. Bu kelimelerdeki iki farklı mananın tek bir lafızda birleşmesi ayetlerin anlaşılmasını da doğal olarak etkilemekte, hatta ayetten çıkarılan hükümleri de farklılaştırmaktadır. Nitekim قُرُوء lafzı farklı anlaşılmasından dolayı mezheplerin hükümleri buna bağlı olarak çeşitlilik arz etmiştir. Hatta bu lafzın farklı anlaşılması bazı âlimlerin, bu konuda birbirine eleştiri yöneltmesinde de etkili olmuştur.

b. Kelimenin Garabeti

Az kullanılması ve başka dillerden Arapçaya geçmesi nedeniyle manasının anlaşılmasında zorluk bulunan lafızlar *garip* olarak isimlendirilir. Şafiî (ö. 204/820) ve Taberî (ö. 310/923) gibi âlimler Kur'an'ın Arapça indirilmiş olmasından hareketle Kur'an'da yabancı kelime bulunmasını kabul etmeseler de genel bir yaklaşım olarak bu tür kelimelerin Kur'ân'da bulunmasının, Kur'an'ın, Arapça olması gerçeğine zarar vermeyeceğini kabul etmişlerdir. Bu kelimelerin az bilinirliği ayetlerde mücmelliği ortaya çıkarmaktadır. Nitekim sahabelerden bir kısmının bazı kelimeleri bilmediği ve bunların anlamlarını başkalarından öğrendiği rivayet edilmektedir.

Sahabenin Kur'an'da geçen bazı kelimelerin anlamını bilmemesi ile ilgili Semin el-Halebî (ö. 756/1355) şöyle bir hususta bahsetmektedir: Arapların bir kısmı diğerlerinin anlamayacağı kelimelerle konuşurdu. Bu nedenle sahabe, bazı kelimelerin anlamını Peygamberimize sormuştu. Bu bağlamda İbn Abbas'ın bir kelimenin manasını bilmediğine yönelik haberler nakledilmiştir.[7]

[6] İsmail Durmuş, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 26 Ocak 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1; Ferhat Koca, "Müşterek", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 17 Mayıs 2019, Https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Musterek#2-Fikih-Usulu; Necmettin Gökkır, *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2014), 32.

[7] Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Semin el-Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî Tefsîri eşrafi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyuni's-Sevd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 4: 22.

CC BY-NC-ND 4.0

c. Kelimenin Başka Bir Şekle Dönüşmesi

"إِلْ يَاسِينَ" (Saffât 37/130) ve "طُورِ سِينِينَ" (Tin 95/2) ifadelerinde olduğu gibi bir kelime başka şekle dönüştüğünde anlamda kapalılık ortaya çıkmıştır. Araplar adetleri gereği bazı kelimeleri değiştirerek kullanmaktaydı.[8] إِلْ يَاسِينَ kelimesinin bitişik ve ayrı olarak okunmasına göre anlam değişmektedir. "Âli Yâsin" şeklinde okunduğunda İlyas'ın diğer adının da Yasin olduğunu düşünülmüş ve anlam "Yâsin ve ona inananlar" şeklinde kabul edilmiştir. Diğer kıraate göre ise İlyâs kelimesinin sonuna nazma uygun olsun diye "în" getirilmiş ve böylece ilyâsîn olarak okunmuştur. Bu durumda Hz. İlyâs kastedilmiştir.[9] "طُورِ سِينِينَ" ifadesi de Hz. Ömer'den gelen bir rivayete göre سَيناء olarak okunmuştur. Her ikisi de Allah'ın Hz. Musa'ya seslendiği yerin adıdır.[10]

d. Allah'ın Kelimelere Özel Bir Anlam Yüklemesi

Bir kelimenin sözlük anlamı bilinmekle beraber Allah'ın kastettiği özel bir mânaya nakledildiği için salât, zekât, hac gibi lafızlar mücmel olarak değerlendirilebilir. Muhatap bu tür kelimeleri sözlük anlamı ile değerlendirdiğinde ayeti anlamayabilir. Çünkü Allah, bu tür kelimelerle geçtiği ayet içinde özel bir anlamı kastetmiş olabilir. Bu bilinmediğinde anlamda kapalılık durumu ortaya çıkar. Meselâ "salât" kelimesi sözlükte "dua" anlamına geldiği halde dinde onunla belirli rükün ve fiillerden oluşan bir ibadet türü kastedilmiştir.[11] Yine zekât kelimesinin geçtiği ayetlerde özel olarak zekâtın mı yoksa zekât kelimesinin sözlük anlamı olan arınma manasının mı kastedildiği yönünde görüşler farklılaşmıştır. Ayetin geçtiği surenin Mekkî ve Medenî oluşu dikkate alınıp zekâtın da Medine'de farz kılınmış olduğu hesaba katılarak bu kelimeye anlam verilir ve böylece kapalılık giderilir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bir kelime müşterek anlama sahip olduğunda Kur'ân'ın anlam dünyasında bu kelime özel bir anlam içeriği kazanabilir. İşte bu durumda bu özel anlam çeşitli karinelerle tespit edildiğinde farklı tercihlerden kaynaklı ortaya çıkabilecek belirsizlik

[8] Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Yusus en-Necâtî vd. (Mısır: Dâru'l-Mısriyye, byy.), 2: 391.

[9] Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 4: 549-550.

[10] İbn Atıyye el-Endelûsî, *el-Muharreru'l-vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 5: 499.

[11] Ferhat Koca, "Mücmel", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 27 Ocak 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/mucmel.

CC BY-NC-ND 4.0

netleştirilmiş olur.

2. Gramer Kaynaklı Sebepler

a. Takdim ve Tehir

Arap grameri açısından fiil cümlesi fiil, fail ve meful; isim cümlesi de mübteda ve haber şeklinde gelmelidir. Fakat bazen cümlenin öğeleri bu sıralamanın dışına çıkar ve cümleler yer değiştirir. Önce gelmesi gereken sonra, sonra gelmesi gereken de önce gelir. Bu durum takdim ve tehir olarak isimlendirilir. Takdim ve tehir, sözde ustalığın bir gereğidir ve cümlede mana açısından yeni anlam kapıları açar. Bu konuda Abdü'l-Kâhir el-Cürcânî'nin (ö. 471/1078-79) tespiti şöyledir: "Takdim faydası çok olan, birçok güzelliği kapsayan, sözde tasarrufta bulunma imkânı veren ve sınırları çok geniş olan bir konudur. Sana özgün bir ifadenin kapısını açar ve anlatımda güzel bir üslup bulmanı sağlar."[12]

Cürcânî'nin söylediği gibi ögelerin yer değiştirmesi anlam derinliği sağlar; ancak muhatap için anlamda kapalılık hissi uyandırır. Örneğin " إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى إِنِّي مُتَوَفِّيكَ وَرَافِعُكَ إِلَيَّ وَمُطَهِّرُكَ" *"Allah demişti ki: "Ey İsa, ben senin canını alacağım, seni bana yükselteceğim ve seni inkâr edenlerden temizleyeceğim"* (Ali-İmrân 3/55) ayetini ele aldığımızda takdim ve tehir durumunun kapalılık ortaya çıkardığını görebiliriz. Ferrâ (ö. 207/822), takdim ve tehir olup olmama durumuna göre mana takdirinde bulunmuştur. Eğer takdim ve tehir olduğunu kabul edersek ayet " إني رافعك إليَّ ومطهّرك من الذين كفروا ومتوفّيك بعد إنزالي إيّاك في الدنيا" şeklinde olacaktır. Mana da buna göre şöyledir: "Seni katıma yükselteceğim ve kâfirlere karşı seni arındıracağım. Dünyaya indirmemden sonra canını alacağım." Takdim ve tehir olmadığında vefat ettirme, öldürmeden ruhun kabzedilmesi manasındadır.[13] Buna göre Hz. İsa'nın ölümü bedensel ölüm olmadan gerçekleşecek ve böylece yükselme tecelli edecektir. İlkinde ölümsüz bir yükseliş, ikincisinde ruhun kabzedilmesi olacak ve ölüm, nüzulden sonra gerçekleşecektir.

İbn Âşûr (1879-1973), Hz. İsa'nın nüzulüyle ilgili bu ayet hakkında dile getirilen görüşleri ifade ettikten sonra kanaatini belirtmiştir. Ona göre bu ayette takdim ve tehir yoktur; teveffâ kelimesinin hakiki manasında alınması da en doğrusudur. Allah'ın katına yükseltilmesi de şehitler gibi İsa'nın Allah'ın yanında derecesinin yüksek olduğunu ifade etmek içindir. Hadisi

[12] Ebu Bekr Abdü'l-Kâhir el-Cürcânî, *Delâilu'l-i'câz fî ilmi'l-meânî*, thk. Yasin Eyyubî (el-Mektebetü'l-Asriyye, Baskı yeri ve tarihi yok), 134.
[13] Ferrâ, *Meâni'l-Kur'ân*, 1: 219.

CC BY-NC-ND 4.0

şeriflerin bu şekilde tevili daha uygundur.[14]

b. Hazf

Belagat sahibi bir kimse sözü yerine göre uzatır, yerine göre de çeşitli yollarla kısaltır. Kısaltma yollarından birisi haziftir. Bir hitapta asıl olan, manayı ifade eden bütün lafızların zikredilmesidir. Sözdeki karinelerden ifade anlaşılıyorsa ve bazı lafızlar sözü başka şekilde anlamaya götürüyorsa bu durumda lafızlar zikredilmez, çıkarılır ve cümle kısaltılır. Bu durum hazf olarak isimlendirilir.[15]

Hazf olgusu, sözlü kültürlerde gündelik dil kullanımlarında karşılaşılan bir üslup özelliğidir. Muhatap kitlenin belli olması, bağlamın kişi ve kişiler arasında oluşması ve bu sebeple biliniyor olması bu gibi özelliklerin kullanımını gerektirmektedir. Çünkü anlamın, dinleyenlerin zihinlerinde bulunduğu varsayımından hareket edilmektedir ve muhatap kitlenin bazı sözleri biliyor olduğu düşünülür ve bazı sözler ile ifadeler tekrar edilmez. Kur'an-ı Kerim'de hazf olgusu da bu sayılan özellikle yakından ilişkilidir.[16] Ancak muhatap olmadığında ve hitap yazıya geçirilip bu hitapla başka muhataplar ilgilendiğinde söz konusu hitaptaki hazifler nedeniyle anlamda doğal olarak mücmellik ortaya çıkar.

Mücmelliğin sebeplerinin zikredildiği eserlerde hazf olgusunun kapalılığa yol açtığı belirtilmiştir. "وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ" (Nisa 3/127) ayetinde "en" edatından önce "fî" veya "an" harfi cerlerinin hazfedilmesi mücmellik sebebidir.[17] Ayetin bu durumu doğrudan müfessirlerin tercihlerine yansımış, hatta bu durum nedeniyle birbirine zıt bir anlam ortaya çıkmıştır. Birinci anlam 'evlenmek istediğiniz' iken ikinci anlam 'evlenmek istemediğiniz' şeklindedir.[18] Zemahşerî bu harfi cerleri dikkate alarak ayetin şu şekilde olmasının muhtemel olduğunu belirtmiştir. " {وَتَرْغَبُونَ أَن تَنكِحُوهُنَّ} يحتمل في أن تنكحوهن لجمالهن ، وعن أن تنكحوهن لدمامتهن" Ayetteki "fî" harfi cerrinin hazfedilmesinde mana "Güzelliğinden dolayı kendilerini nikâhlamak istiyorsunuz." iken "an" harfi cerrinin hazfedildiğinin varsayılması

[14] Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984), 3: 258-259.
[15] Celâleddin es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû'l-Fadl ibrâhîm (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye li'l-Âmme, 1974), 3: 179.
[16] Süleyman Gezer, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, (Ankara Üniversitesi, Doktora Tezi, 2007), 209.
[17] Süyûtî, *el-İtkân*, 3: 59.
[18] Ebu Mansur Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlatü'l-Kur'ân*, thk. Bekir Topaloğlu vd. (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 4: 56.

CC BY-NC-ND 4.0

durumunda "Çirkinliğinden dolayı kendilerini nikâhlamaktan kaçınıyorsunuz." olmaktadır.[19] İşte burada görüldüğü üzere hazfin olup olmadığı kabulüne göre mana değişebilmektedir. Söz konusu farklılık bazı meallere de yansımıştır.

c. Itnâb

Bir maksat ya bire bir lafızlarla ya kısaltılarak ya da uzatılarak anlatılır. Birebir anlatmak musâvât, kısaltmak îcâz ve uzatarak anlatmak da ıtnâb olarak adlandırılır. Sözün kısaltılmasında veya uzatılmasında halkın geleneği etkili olduğu gibi muhatabın durumu ve anlatılan konunun içeriği de bir etken olabilir. Mesela "Yaşlandım." diyerek ihtiyarlık anlatılacağı gibi "Saçım sakalım ağardı, hal kalmadı." (Meryem 19/4) şeklindeki uzun bir ifadeyle de ihtiyarlıktan bahsedilebilir. Nitekim Hz. Zekeriyya durumunu bu şekilde ifade etmiştir. Ancak bu anlatım itnâb olduğu gibi, îcâz da kabul edilebilir. Çünkü yaşlılığın sıkıntısı ve dertleri daha fazla olduğu halde bu tarz kısa bir anlatım daha geniş anlatılabilecek mevzuları daha kısaltarak anlatmış olmaktadır.[20]

İtnâbın mücmelliğe sebep olduğu yer açısından " قَالَ الْمَلأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُواْ مِن قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُواْ لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ قَالُواْ إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ" (Araf 7/75) *"Kavminin ileri gelenlerinden büyüklük taslayanlar, içlerinden zayıf gördükleri kesimden inananlara dediler ki: "Siz Salih'in, rabbi tarafından gönderildiğini biliyor musunuz?" Onlar da, "Şüphesiz biz onunla ne gönderilmişse ona inanırız" dediler."* ayetindeki "لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُوا لِمَنْ آمَنَ منهم" kısmı örnek verilmektedir. Burada "لِمَنْ آمَنَ منهم" ifadesinin gelmesi nedeniyle bir kapalılık söz konusudur. Çünkü bu ifade olmadığında hor ve hakir görülenlerin *"Biz şüphesiz onunla gönderilene inananlarız" dediler."* ifadesinden iman ettikleri anlaşılmaktadır. Buradaki "لِمَنْ آمَنَ منهم" bölümünün قَوْمِهِ veya لِلَّذِينَ اسْتُضْعِفُواْ'den bedel olması durumu mücmelliğin nedenidir. Her iki duruma göre anlam *iman edenlerin ya Salih'in kavminden* ya da kavmin *hor görülenlerinden* olması şeklindedir. Buna göre hor görülenlerden hem iman edenler hem de inkâr edenler olmak üzere iki grup olduğu sonucu ortaya çıkacaktır. Nitekim Mâtürîdî, bu anlamı tercih ederek zayıf grubun içinde iman etmeyenlerin de var olduğuna ayette işaret edildiğini ifade eder. Bu cümlenin gelmesindeki maksat Mâtürîdî'ye göre ilk inananların kavminin zayıf ve miskinler

[19] Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 570.

[20] İsmail Durmuş, "Itnâb", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 18 Mayıs 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#1.

CC BY-NC-ND 4.0

olduğunu vurgulamak içindir.[21] Vahidî, iman edenleri للذين استضعفوا'den bedel almıştır. Çünkü ona göre bu kimseler iman etmişlerdir.[22]

d. Zamirin Merci

Kur'ân'da anlam noktasında farklılığı ortaya çıkarması nedeniyle kapalılığa neden olan en önemli hususların başında belki de zamirin merci sorunu gelmektedir. Temel kural zamirin öncelikle kendinden önceki kelimeye dönmesi olmakla birlikte çeşitli durumlarda sorun bu kurala göre çözülememektedir. Çünkü merci bakımından zamirler aynı durumda değildir. Bir kısmının merci rahatlıkla tespit edilebilirken bir kısmının dönüş yeri kolaylıkla anlaşılamamaktadır. Bu durumda anlama sorunları ortaya çıkmaktadır. Bu şekildeki zamirlerin merciinin bağlam içinde tespit edilebileceği düşünülse de bazen bağlam farklı anlamlara müsait olabilmektedir. Bu noktada "Bağlam, her durumda ve şartta anlam tespitinin en önemli yardımcı unsurudur." demek yeterli olmamaktadır. Kur'ân'ın bir metin olarak gönderilmemesi, sözel bir hitap olması ve farklı zamanlarda gelen ayetlerin bir metin içine derç edilmesi bahsettiğimiz hususu kolayca çözememenin önemli sebepleri olarak karşımıza çıkmaktadır.[23]

Zamirin mercii ile ilgili pek çok örnek verilmektedir; ancak biz " وَإِنَّهُ لَعِلْمٌ لِّلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرُنَّ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ" (Zuhruf 43/61) ayeti bağlamında zamirin merciine bağlı mücmellik üzerinde kısaca duracağız. Bu soruna işaret bağlamında anlamın; zamirin birincisi Hz. İsa'ya, ikincisi de Kur'ân'ı Kerim'e dönmek üzere iki şekilde olabileceğini zikredelim. Hz. İsa'ya döndüğünü düşünenlere göre Hz. İsa'nın nüzulü kıyametin bir alametidir ve o, dünyaya inmedikçe kıyamet kopmayacaktır. Zamirin, Kur'ân'a döndüğünü kabul edenlere göre Kur'ân, kıyametin bilgisidir; onun bilgisini ve onun hakkındaki durumları haber vermektedir.[24] Bazıları da burada kastedilenin Hz. Peygamber (a. s) olduğunu düşünmüş ve bu görüşlerini desteklemek için Hz. Aişe'den gelen Buhârî hadisini zikretmişlerdir. Hadise göre Peygamberimiz kendisinin kıyametle çok yakın olduğunu belirtmek için "Ben size, kıyâmet şu iki parmak kadar birbirine yakınlaşmış olduğu bir zamanda peygamber

[21] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân,* 5: 436.
[22] Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Ali en-Neysabûrî eş-Şâfiî el-Vahîdî, *el-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*, thk. Safvan Adnan Dâvûdî (Beyrut/Dımeşk: Dâru'l-Kalem/Dâru'ş-Şamiye, 1993), 1: 401.
[23] Bkz. Fatih Tiyek, "Kur'an'da Zamirin Merciini Tespitteki Bağlamsal Sorun", *Bilimname*, 2/27 (2014): 141-157.
[24] Taberî, *Câmiu'l-beyân,* 21: 631.

CC BY-NC-ND 4.0

olarak gönderildim." der ve şehadet parmağı ile orta parmağını birbirine yaklaştırarak gösterir. İşte Hz. Peygamber de kıyamete yakın bir zamanda gönderilmiş ve kendisinin, kıyamet için bir işaret olduğunu haber vermiştir.[25]

e. Atıf veya İstinâf İhtimali

Bir kelimenin başka bir kelimeyle veya bir cümlenin başka bir cümleyle atıf edatları kullanılarak birbirine bağlanmasına atıf denir. İstinaf ise söze başlamak demektir. Bir harfin atıf veya istinaf olması anlamı etkilediği için bu ikisinden hangisi olduğuna dair net bir karar verilememesi anlamda kapalılığa neden olmaktadır. " وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلاَّ اللهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ" (Al-i İmran 3/7) ayetinde "vav" harfinin atıf veya istinaf olması durumu anlamı doğrudan etkilemektedir. İslam düşünce geleneğinde de bu nokta tartışmaya neden olan önemli bir konu olmuş ve buna bağlı olarak âlimlerin te'vîl ve müteşâbih anlayışı şekillenmiştir. Te'vîl kelimesine tefsir manası verildiğinde ve vav harfi istinaf kabul edildiğinde yorum, müteşâbihi Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği şeklinde olmuştur. Vav atıf kabul edildiğinde ise müteşâbihi âlimlerin de tefsir edebileceği şeklinde bir yaklaşım gelişmiştir. Te'vîli bir şeyin hakikati manasında aldığımızda da yine istinaf ihtimaline göre müteşâbihin hakikatini Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, atıf ihtimalinde ise müteşâbihin hakikatini âlimlerin de çözebileceği manası anlaşılmıştır.[26]

3. Müşkil Durum

Ayetler arasında var olduğu zannedilen ihtilaf ve tenakuz bağlamındaki bir mücmelliğin anlam kapalılığına sebebiyet derdiği söylenebilir. Çünkü bu durum muhatabın zihninde ayetlerin anlamına yönelik bir karışıklığı ortaya çıkarmakta, bu da anlamdaki netliği engellemektedir.

İmam Mâtürîdî, zahire göre hareket edildiğinde ayetler arasında bir çelişki vehminin olabileceğinden bahsetmektedir. Tefsir usulü eserlerinde dile getirildiği şekli ile ayetler arasında çelişki vehmine bağlı olarak bir kapalılık bağlamında Mâtürîdî'nin zikrettiği şu örnek verilebilir: *"Allah'a ve Resulüne iman edenler senden izin istemezler..."* (Tevbe 9/44) ayeti ile *"Senden izin isteyenler, evet işte onlar, Allah'a ve Resulüne hakkıyla iman*

[25] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 13: 265. Ayetteki anlam takdiri ayrıca لَعِلْمٌ kelimesinin kıraat farklılığına göre değişebilmektedir; ancak konumuz bu olmadığı için bu hususa değinilmeyecektir.
[26] Bu konuda kz. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 2: 247-248.

CC BY-NC-ND 4.0

edenlerdir." (Nûr 24/62) ayeti arasında gerçekten olmasa da zahiren bir tutarsızlık vardır.[27] Bu ayetlere bakan birisi anlam açısından bir sorun olduğunu düşünecektir. Birinci ayet cihad ile ilgili iken ikinci ayet de toplumsal bir konuda bir mecliste bir araya gelindiğinde o meclisten ayrılmak için sahabenin izin istemesiyle ilgilidir.

4. Rivayet Kaynaklı Sebepler

Rivayetler tefsirin önemli kaynaklarından birisidir; ancak çeşitli problemleri nedeniyle bazen ayetleri anlamada işkâle neden olabilmektedir. Konumuzla ilişkisi açısından sebebi nüzul rivayetlerini bilmeme, bir ayet için birden fazla sebebi nüzul bilgisinin olması ve rivayetlerdeki çeşitlilik bağlamında işkâle neden olan rivayet kaynaklı etkenleri kısaca ele alalım.

a. Sebebi Nüzul Bilgisinden Habersizlik

Ayetlerden özel bir neden üzere inenler bulunduğu için bu ayetlerin doğru anlaşılması o sebebin bilinmesine bağlıdır. Sebep bilinmediğinde ayetin yanlış anlaşılma ihtimali ortaya çıkar. Mesela *"Ettiklerine sevinen, yapmadıkları ile övülmek isteyenler, sanma ki azaptan kurtulacaklardır. Onlar için acı veren bir azap vardır."* (Âl-i İmrân 3/188) ayeti Mervan b. Hakem'e kapalı gelmiştir. Mervan "Eğer yapılan şeyle sevinip yapmadıklarından dolayı övülmeyi bekleyen herkese azap edilirse hepimize de azap edilir." demişti. İbn Abbas ayetin manasının bu olmadığını ve ayetin, Ehl-i kitap hakkında indiğini ona bildirdi. Hz. Peygamber Yahudileri çağırarak onlara bir şey sormuştu; ancak onlar kendilerine gelen şeyin dışında başka bir şeyi haber vermişler, gerçeği gizlemişler ve bundan dolayı da övülmeyi beklemişlerdi. İşte bunun üzerine bu ayet inerek bu davranışlarından dolayı onları kınamıştır.[28]

"Safâ ile Merve Allah'ın nişanlarındandır; dolayısıyla hac veya umre yaparak Beytullah'ı ziyaret eden bir kimsenin bu yerleri tavaf etmesinde kendisi için bir günah yoktur." (Bakara 2/158) ayetinin sebebi nüzulünü bilmediği için Urve, sa'yin farz olmadığını ileri sürmüş; ancak Hz. Aişe ona karşı çıkarak cahiliyeden kalma bir durum nedeniyle bu ayetin indiğini ona söylemiştir.[29] Burada sebebin bilinmemesinin bir işkâl durumu ortaya çıkardığı görülmektedir. Câhiliye döneminde Safâ tepesinde İsâf, Merve tepesinde Nâile isimli iki put bulunmaktaydı. Araplar bu iki tepe arasında gidip gelirlerdi. Adı geçen putların yanında kurban keserlerdi. Bu cahiliye

[27] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 3: 349.
[28] Süyûtî, *el-İtkân*, 1: 108.
[29] Süyûtî, *el-İtkân*, 1: 109.

CC BY-NC-ND 4.0

geleneğinden dolayı sahabe bu iki tepe arasında sa'y etmekten çekinince, bu ayet geldi ve bunda bir günah ve sakınca bulunmadığı böylece bildirildi.[30]

b. Tefsir Rivayetlerinin Çeşitliliği

Bir ayet hakkında birden fazla sebebi nüzulün olması bazen anlamda kapalılık ortaya çıkarmaktadır. Çünkü her rivayete göre anlam değişmektedir. Bu durumda rivayetlerin sıhhati değerlendirilip sahih olmayan rivayetler atılabiliyorsa anlam netlik kazanmaktadır. Ancak ayetin iniş nedeni ile ilgili rivayetler arasında bir seçim yapılamadığında ayetin hangi anlama geldiği noktasında bir belirsizlik ortaya çıkmaktadır. Bu durumda tercih yorumcuya kalmaktadır. Bunun tipik örneği Adiyat suresinde görülmektedir. وَالْعَادِيَاتِ ضَبْحاً ile kimin kastedildiği veya bu surenin kimin hakkında indiğine dair iki farklı görüş bulunmaktadır. Bunlardan ilki surenin Arafat'tan Müzdelife'ye, Müzdelife'den de Mina'ya giden hac develeri hakkında indiği yönündeki Hz. Ali'nin görüşüdür. İkinci görüş ise Hz. Peygamber'in seriyye için gönderdiği atlarla ilişkilidir. Kelbî kanalı ile merfu olarak gelen bu görüşün sahibi İbn Abbas'tır. Fahreddin Râzî (ö. 606/1210), "dabh" kelimesinin atın çıkardığı sese denilmesi, develer için de bu sesin ancak mecaz olması ve zorunluluk bulunmadıkça mecaza gidilmemesi gerektiğini söylemiş ve bu sureyi Medenî kabul ederek ikinci görüşü tercih etmiştir.[31]

Yine bazı ayetlerde sahabeden farklı görüşler ortaya çıkmış ve bu farklılık sonraki nesillere aktarılmıştır. Bu da tefsirde işkâle neden olmuştur. Örneğin *"O halde semanın apaçık bir duman getireceği günü gözetle."* (Duhân 44/10) ayeti hakkında sahâbenin açıklamaları çeşitlidir. Bir görüşe göre ayetteki *duhân* kıyametten önce gelecektir. Başka bir görüşe göre ise duhân, Kureyş'in başına gelen kıtlığı anlatmaktadır. Bu iki görüş duhândan ne kastedildiği yönünde bir işkâl ortaya çıkarmaktadır. İbn Abbas kanalı ile Hz. Peygamber'den şöyle bir rivayet nakledilmiştir: "Duman gelir, kâfirlerin nefesi kesilir, müminlerde nezleye yakalanmış olur." Bu rivayet kıyamet öncesinde duhânın etkisini anlatmaktadır. İkinci görüşün sahibi de İbn Mesud'dur ve bu görüşle ilgili şu rivayet nakledilmiştir: "Bir adamın mescide gelip duhânın kıyamet öncesinde gerçekleşip kâfirlerin nefesini keseceği ve müminlerin de gözlerini yaşartacağını söylediği İbn Mesud'a aktarıldı. O da

[30] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1: 190; Karaman vd., *Kur'an Yolu Tefsiri*, 1: 243.
[31] Râzî, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin, *Mefâtihu'l-ğayb*, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420), 32: 258.

CC BY-NC-ND 4.0

bilen bildiğini söylesin, bilmeyen de Allah bilir desin. Duhân Kureyş içindi."[32]

B. Hz. Peygamber (a.s.) ve Anlam Kapalılığı

Kur'an ilimleri kaynaklarına ve tefsirlere bakıldığında anlamdaki kapalılığın Hz. Peygamber'de de bir olgu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Öncelikle bağlamı en iyi bilen kişi olması ve Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in kendi lisanı olan Arapça üzerine gelmesi (Yusuf 12/2) ve onun Arapçaya vukûfiyet derecesi bakımından yüksek düzeyde olması nedeniyle kapalılık sorunu yaşamaması gerektiğini kabul etmek elzem bir durumdur. Vahyin kendisine geldiği Hz. Peygamber'e bir peygamber olarak bir ayetin anlamının kapalı gelmediği[33] bir ön kabul olarak benimsenmesi de bu bağlamda değerlendirilebilir. Ancak kaynaklarda yer alan bazı rivayetlerde -eğer bu rivayetler sahihse- Peygamberimizin, bazı ayetler hakkında Cebrail'e soru sorduğunun nakledilmesi vakıa olarak böyle bir durumun gerçekleştiğini göstermektedir.

Kur'an bağlamında meseleye baktığımızda ise karşımıza "*Sonra onu anlatmak elbette bize aittir."* (Kıyâme 75/19) ayeti çıkmaktadır. Bu ayete göre Allah, beyanın kendisine ait olduğunu ifade etmiştir. Beyanın ne olduğuna dair farklı görüşler bulunmaktadır. Bu görüşlere göre Allah'ın üzerine aldığı beyan, haramın ve helalin açıklamasıdır. Bazıları beyan ile kastedilenin Kur'an'ı açıklama görevi olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Hasan Basrî'ye göre ayette açıklanan şey kıyamet günü kendisiyle karşılık verilecek va'd ve vaîddir. İçinde insanlar için beyanın olduğu Arapça bir Kur'an olarak Kur'an'ın indirilmesi görüşü de zikredilmektedir.[34] Konumuzu ilgilendirme noktasında Mâtürîdî'nin görüşünün önemli olduğunu burada ifade etmek istiyoruz. Ona göre bazı ayetler önce mücmel olarak gelebilir. Bu durumda sonradan, onun beyanını Allah Hz. Peygamber'e bildirilebilir. Çünkü söz konusu durum aynı zamanda beyanın tehir edilmesinin cevazına da delil teşkil etmektedir.[35] Zemahşerî de zikredilen ayeti *"Sana onun manalarında bir şey işkâl geldiğinde onu açıklamak bize düşer."* şeklinde tefsir

[32] İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesir*, trc. Abdülvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009), 5: 433-434.

[33] Bir araştırmada Hz. Peygamber'e müşkil gelen ayet olarak sadece A'raf 7/199. ayetine rastlanıldığı ifade edilmiştir. Bkz. Abdulcelil Candan, *Kur'an'ı Kerim'de Anlaşılması Güç Ayetler*, (Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2014), 67; Araştırmalarımızda bu ayetten başka ayetlerinde Hz. Peygamber'e müşkil geldiği yönünde bilgilere rastladık.

[34] Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesir fî ilmi't-Tefsîr*, thk. Abdurrezzek el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422), 4: 371.

[35] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 16: 298.

CC BY-NC-ND 4.0

ettikten sonra beyan gerekçesiyle ilgili olarak "Sanki Hz. Peygamber ezberlemede ve manalarını sormada acele ediyordu." notunu eklemiştir.[36] Burada bu ayetle ilgili kısaca şunu da ilave etmek faydalı olacaktır: Bazı müfessirler bu ayetteki beyanı, az önce ifade edildiği şeklinden farklı anlamışlardır. Bu müfessirlere göre Allah'ın üzerine aldığı beyan, vaad ve tehdidin ve bunların gerçekleşmesi ile ilgili hususların açıklamasıdır.[37]

Hz. Peygamber'e (a. s) bazı hususlar kapalı geldiğinde Cebrail'e sormuştur. Süyûtî'nin *ed-Dürru'l-Mensur* adlı tefsirinde yer alan bir haberde Peygamberimize bir ayetin kapalı geldiğine dair bir bilgi mevcuttur.[38] Hâzin'in (ö. 741/1341) *Lübâbü't-Te'vîl* adlı tefsirinde de Hz. Peygamber'e bir şey işkâl yani kapalı geldiğinde manasını öğrenmek için onu Cebrail'e sorduğu bilgisi yer almaktadır.[39] Bazı tefsirlerde yer alan haberler -eğer sahihse- bunu teyit etmektedir. *"(O gün) sûra üflenecek, ardından -Allah'ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek." (Zümer 39/68)* ayetiyle ilgili olarak Peygamberimiz sûra üflendikten sonra Allah'ın ölmesini dilemediği kimselerin kim olduğunu Cebrail'e sormuştur. Cebrail de onların arşın etrafında kılıçlarını kuşanan şehitlerin olduğunu söylemiştir. Bu söz Said b. Cübeyr ve Ata' kanalıyla İbn Abbas'a dayanmaktadır. Bu rivayeti Ebu Hureyre nakletmiştir. Mukâtil, Süddî ve Kelbî bu kimseleri dört büyük melek olarak yorumlamışlardır.[40]

Hz. Peygamber'in Cebrail'e sorduğu sorulardan birisi de *"Mûsâ, 'Bu seninle benim aramdadır; bu iki süreden hangisini doldurursam doldurayım, bana haksızlık yok! Söylediklerimize Allah şahittir.' diye cevap verdi. Artık Musa süreyi doldurup ailesiyle yola çıkınca Tur tarafından bir ateş gördü."* (Kasas 28/28-29) ayetidir. Bir önceki ayete göre Hz. Musa, Hz. Şuayb ile bir antlaşma yapıyor. Bu antlaşmaya göre Musa (a. s.) sekiz yıl çalışmasına

[36] Zemahşerî, *el-Keşşâf*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422, 4: 661; Bu konuda farklı yaklaşımlar için Ali Rıza Gül", "Kıyâmet Sûresi'nin 16-19'uncu Âyetlerine Yüklenen Geleneksel Yorumlar Üzerine, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 54/2 (2003): 69-108.

[37] Örnek Olarak bkz. Ebû Abdillah Muḥammed b. Aḥmed Kurtubî, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l Ḳur'ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî / İbrâhim Atfîş (Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye. 1964), 19: 106

[38] Celâleddin es- Süyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr,* (Beyrut: Dâru'l-Fikr), 3: 89.

[39] Ali b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl*, tash. Muhammed Ali Hâşin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415), 4: 372.

[40] Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Vâhıdî, *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd,* thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994), 43: 594.

CC BY-NC-ND 4.0

karşılık Şuayb'in (a. s.) kızlarından birisini nikâhına alabilecek ancak bu süreyi on yıla tamamlamak isterse bu onun seçimi ile olacaktı. Hz. Musa bu konuda kendisinin muhayyer bırakılmasını istemiştir. Daha sonra ayette bu süreyi tamamladığı bildirilmiş; ancak sekiz yılı mı yoksa on yılı mı tamamladığı ayette açıklanmamıştır. İkrime'nin İbn Abbas'tan naklettiği bir habere göre Peygamberimiz iki ecelden hangisinin Musa'ya tamamlatıldığını Cebrail'e sormuş, Cebrail de Musa'nın on yılı tamamladığını söylemiştir.[41] Bir rivayette de Cebrail başka bir meleğe, o da başkasına sormuş, sonra o da Rabbine sorduktan sonra Allah, her iki sürenin tamamlandığını söylemiştir. Bu ayetle ilgili başka bir rivayette ise Peygamberimizin bu süreyle ilgili doğrudan bu soruya cevap verdiği nakledildiği için İbn Kesir, bu rivayetlerin birbirine zıt olduğu kanaatine varmıştır.[42]

"Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir." (A'râf 7/199) ayeti nazil olduğunda Cebrail, Hz. Peygamber'e "Ya Rasulallah sana mekârimi ahlakı getirdim." deyince Peygamberimiz bu ayet hakkında Cebrail'e sordu ve o da Allah'a sorduktan sonra ayeti şöyle açıkladı: Seninle bağını kesenle sen bağını kesme, seni mahrum bırakan kimseye ver ve sana haksızlık edeni bağışla." dedi.[43] *"(O elçi,) Güçlüdür, Arşın sâhibi (Allah) katında yücedir."* (Tekvîr 81/20) ayetinde Cebrail'in kuvvetini ve emanetini Peygamberimiz Cebrail'e sordu ve o da şöyle açıkladı: "Kuvvetime gelince, Allah beni Lut şehirlerine yolladı. Bunlar dört şehirdir. Her şehirde çocuklar dışında 4000 savaşçı vardır. Ben kanatlarımı bu şehrin altına soktum ve onu dünya semasına kadar kaldırdım. Taki dünya semasının ehli köpeklerin havlamasını ve horozların ölmesini işitti. Daha sonra onu ters çevirdim. Emanetime gelince, ben hiçbir zaman emredildiğim şeyi başkasına vermedim."[44]

İnşirah suresindeki "Senin şanını yücelttik." ayetinin manasını Cebrail'e sorduğunda ise Allah'ın, yüceltmeyi açıklamak için "Ben anıldığımda sen de benimle beraber anılırsın." şeklinde cevap verdiği rivayet

[41] İbn Ebî Hâtim, *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*, thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib (Mektebetü Nezzâr: 1419), 9: 2970

[42] Ebu'l-Fidâ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Sami b. Muhammed Sellâme (Dâru Tayyibe, 1420/1999), 6: 232.

[43] Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân*, thk. Yasir b. İbrahim, Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm (Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997), 2: 242.

[44] Sem'ânî, *Tefsîru'l-Kur'ân,* 6: 169; Eldeki mevcut tefsir kaynaklarında yaptığım bir tarama neticesine göre bu rivayete Sem'ânî'nin (ö. 489/1096) tefsiri dışında başka bir kaynakta rastlamadım.

CC BY-NC-ND 4.0

edilmiştir.[45]

C. Sahabenin Tefsirdeki Konumu ve Anlam Kapalılığı

Sahâbenin hepsi Hz. Peygamber'den ilim alma açısından aynı derecede değildir. Çünkü bir an bile onu gören kimse ile onun sohbetlerinde bulunan ve onunla daha çok vakit geçirenlerin ondan istifade etme oranı bir olmayacaktır. Nitekim bu kabul görmüş ve tefsir açısından hepsinin aynı derecede olmadığına dair kanaat üzerinde ittifak edilmiştir. Buna bağlı olarak tefsirde ileri gidenler diğerlerinden ayrılmış ve hepsinin konumu farklı görülmüştür.

Sahâbenin tefsirdeki önemi çeşitli açılardan ortaya konmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi vahyin inzaline şahit olmaları ve Kur'ân'ı anlama noktasında önde gelmeleri yanında risâlet görevinde Hz. Peygamber'e yardımcı olmaları ve kıyamete kadar sürecek olan İslam medeniyetinin kurucu nesli olmaları itibariyle de sahâbenin ayrı bir değeri vardır. Dolayısıyla onların kurucu rolleri ile temel yapısını kazanan İslam düşüncesinin çeşitli sarsıntılar geçirdiği dönemlerde onların bu rollerinden yararlanmak Müslümanlar için ayrıca üzerinde durmaları gereken bir noktadır. Bu sebeple onların Kur'ân'ı anlama çabaları ve yöntemleri her asır dikkate alınmak zorundadır.

Bazı sahabeler tefsirden kaçınma yönünde bir tavır içinde olmuştur. Mesela Hz. Ebubekir *"Allah'ın Kitabı hakkında reyimle söylersem hangi sema beni gölgelendirir ve hangi arz beni üzerinde taşır."*[46] diyerek tefsire mesafeli durmuş ve "ebben" lafzını açıklamaktan kaçınmıştır.[47] İbn Abbas'ın talebesi Said b. Cübeyr ise *"Kur'ân'ı okuyup da onu tefsir etmeyen bir âmâ ya da bir a'râbî gibidir"* sözü ile tefsiri teşvik etme yönünde bir tavır sergilemiştir.[48] Bu iki rivayet göstermektedir ki sahâbe tefsir yapmış; ancak bazıları ayetlerin açıklanmasına katkı sağlayacak bir bilgiye sahip olmadan tefsir yapmayı uygun görmemiştir. Onları tefsir yapmaktan alıkoyacak neden kanaatimizce vahyin nüzulüne şahit olmadıkları veya en azından nüzûlü anlamaya yönelik bir bilgiye ulaşmadıkları bir durumla ilgilidir. Çünkü nüzul döneminde yaşadıklarından sahâbe için ayetleri anlaşılır kılacak husus, anlamaya

[45] Ferrâ el-Begavî, *Meâlimü't-tenzîl,* thk. Süleyman Müslim el-Harş (Daru Tayyibe, 1417/1997), 8: 463.
[46] Süyûtî, *el-İtkân*, 2: 4.
[47] Ebu'l-Fidâ İsmâil İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Azîm*, thk. Mustafa es-Seyyid Muhammed v.d. (Kahire: Müssesetü Kurtubâ, 2000), 1: 14.
[48] Taberî, *Câmiu'l-Beyân an an te'vîli âyi'l-Kur'an*, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, Beyrut 2013) 1: 44.

CC BY-NC-ND 4.0

götürecek bir karine veya karineler olarak iniş sebeplerine vakıf olmak önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır.

Kur'ân'ın onların dili üzerine indiği de dikkate alınırsa tefsirde çekince ortaya koyan sahâbenin bu durumunun metnin dilini bilmemekten kaynaklanan bir husus olmadığı da açıktır. Bu bağlamda tekrar etmek gerekirse sahâbe özellikle vahyin sebebini ortaya koyan durumları dikkate almak istemiştir. Bu da göstermektedir ki Arap diline vakıf olmak vahyin maksadını anlamada yeterli değildir. Çünkü dile göre ortaya çıkan muhtemel anlamlar arasında doğru olanı belirlemek ancak bağlam bilgisine sahip olmakla ortaya çıkacaktır. Mütekellimin kastını, vahyin kendisine indiği kişiyi dikkate almadan sadece Arapça bilgisine göre tespit etmek zor olabilir.[49] Bu bilgi bizim ileri sürdüğümüz husus için dikkate alındığında, bazı sahâbenin öncelikle dil bilgisine göre tefsir yapmaktan imtina ettiği yönündeki görüşümüze delil olmaktadır. Bu ise daha ilk dönemde bile vahyin bizzat inişine şahit olmanın veya bu konuda bilgiye vukûfiyetin önemini ortaya koymaktadır. Nitekim Şatıbî'nin aktardığı bir rivayette İbn Abbas daha ilk dönemlerde buna işaret etmiştir: "Ebu Ubeyd'in İbrahim et-Teymi'den naklettiğine göre Hz. Ömer bir gün yalnız başınayken kendi kendine, "Peygamberi bir olduğu halde bu ümmet nasıl olur da ihtilafa düşer?" dedi. Yanına çağırark İbn Abbas'a sordurdu. İbn Abbas "Ey müminlerin emiri! Bize Kur'an indi ve biz onu okuduk. Bizden sonra kavimler gelecek; bunlara Kur'an okuyacaklar fakat kimin hakkında indiğini bilmeyecekler. Bunun sonucunda Kur'an hakkında şahsi görüşler ortaya çıkacak. Böyle olunca da ihtilaflar zuhur edecek, bu onları birbirine düşürecek ve onlar birbirini öldürecekler." dedi. Hz. Ömer, bu cevabından dolayı İbn Abbas'a kızdı ve ondan uzaklaştı. Aradan zaman geçince kendi kendine düşündü ve onu yanına çağırarak daha önce söylediklerini tekrar etmesini istedi ve İbn Abbas'a hak verdi.[50]

Gayba müteallik meselelerde ve sebeb-i nüzulle ilgili bir konuda sahabalerin görüşlerini almak gereklidir. Onların içtihadına yönelik hususlar böyle olmamakla birlikte bazı âlimler, onların, vahyin inişine şahit olmaları sebebiyle reye dayalı görüşlerinin de alınması gerektiğinin zorunluluğunu ifade etmişlerdir. Hz. Peygamber'den nakletmedikleri halde onların kendi kendilerine bilme imkânı olmayıp ancak Hz. Peygamber'den öğrenebilecekleri hususlarla ilgili rivayetler hükmen merfû olarak

[49] Bkz. Mehmet Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'ân ve Tefsire Ne Oldu*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2008), 139.
[50] Şâtıbî, *el-Muvâfakât*, 4: 148.

CC BY-NC-ND 4.0

değerlendirilmiştir. Bu hadisler Hz. Peygamber'e isnad etmeksizin söylenmiş; ancak isnadı sahâbede son bulduğu halde konusu itibariyle onlara ait olması pek mümkün görünmeyen durumları anlatan mevkuf sahabe hadisleri hükmen merfû kabul edilmiştir. Sebeb-i nüzulle ilgili rivayetler de bu kategori de değerlendirilmiştir.

D. Bazı Ayetlerin Anlamının Sahabeye Kapalı Gelme Nedenleri

Tüm avantajlarına rağmen sahâbenin hepsi anlama hususunda aynı derece değildi. Tefsirde ileri düzeyde olsalar bile onlardan bazıları, bazı ayetleri anlama sıkıntısı yaşamışlardı. Bunun sebepleri sahabeden bir kısmının iniş sebeplerine vakıf olmaması, onların anlama düzeylerindeki farklılık, ayetlerde geçen bazı kelimelerin farklı lehçelerde olması, hepsinin Hz. Peygamber'in meclisinde bulunmaması ve bazılarının Arap olmamasıdır.[51] Bunlara göre anlama sorunları birincisi insani etkenler, ikincisi ayetin bağlam sorunu ve üçüncüsü de dil sorunu olmaktadır. Bazıları, sahabenin Kur'an'ın tamamını anladığını söylese bile[52] bahsettiğimiz bu noktalar itibariyle onların da bazı ayetleri anlayamama ihtimalinin bulunduğunu göstermektedir.

Kendi diliyle indiği için sahabeler ayetlerin zahiri manasını anlıyorlardı; ancak ayetlerden kastedilen manayı bazen anlamada zorluk çektikleri oluyordu. Bu durumda Peygamberimize sorarak öğreniyorlardı. Bazen birbirlerinden bazen de o dönemde insanlar arasındaki konuşmalardan ayetteki bir kelimenin veya ayetin ince manasını anlar hale geliyorlardı. Sahabenin birbirlerini uyarmaları ve birbirlerine ayetin anlamını yanlış bildiklerini söylemeleri neticesinde anlama sorunları ortadan kalkıyordu. Konuyu örneklendirme bağlamında seçtiğimiz ayetler tefsirlerde ve Kur'an ilimleri kaynaklarında sahabeye müşkil geldiği ifade edilen, sahabenin anlamını bilmediği ve anlamının kendilerine kapalı geldiklerini söyledikleri ayetlerdir. Belki örnekler bizim ulaştığımız örneklerden daha fazladır veya kaynaklarda yer almayıp bilgisinin bize gelmediği misaller de olabilir. Daha çok malumata ulaşmak için kaynaklarda çok daha ayrıntılı araştırma yapmak gerekebilir. Bu ise çalışmanın sınırlarını aşacaktır. Bu nedenle çok açık bir şekilde bilgisine ulaşabildiğimiz örneklerle –örnekleri ayetlerin Mushaf sırasına göre ele alacağız- yetinmeye çalıştık.

[51] Bkz. Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman er-Rûmî, *Buhûsun fî Usûli't-Tefsîr ve menâhicuhû*, Mektebebü't-Tevbe, Riyâd by., 24-30.
[52] İbn Haldun, *Mukaddime*, haz. ve terc. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008), 2: 174.

CC BY-NC-ND 4.0

1. Hakikat ve Mecaz Ayrımı Sorunu

"Gecenin karanlığından tan yerinin aydınlığı sizin için fark edilinceye kadar (Fecirden siyah ip beyaz ipten sizin için ayırt edilir hale gelinceye kadar) yiyip içebilirsiniz." (Bakara 2/187) Bu ayet geldikten sonra Adiyy b. Hâtem bir beyaz bir de siyah iplik alıp ikisine baktı ve ikisinin birbirinden ayırt edilmesini bekledi. Fakat bu konuda bir sonuca ulaşamadı ve durumu Peygamberimize haber verdi. Peygamberimiz de ayette asıl kastedilenin bu olmadığını ona bildirdi ve beyaz ipliğin siyah iplikten ayrılmasının, gecenin karanlığını şafağın aydınlığından ayıran ufuktaki enine boyuna uzayan beyazlık olarak açıkladı.[53]

Adiyy b. Hâtem'in bu ayeti anlamamasıyla ilgili kaynaklarda çeşitli sebepler zikredilmektedir. Bunlardan en meşhuru onun anlama zayıflığı olan bir sahabe olarak görülmesidir.[54] Böyle bir durumda olması nedeniyle o, ayetin zahirine birebir bağlanıp zahirden kastedilenin ötesine gidememiştir.[55] Cessâs (370/981), bu noktada daha genel bir soruna işaret etmiştir. O da Kur'an'daki bazı sözcüklerin ve deyimlerin Kureyş lehçesinde kullanılan kelimeler olmaması ve diğer lehçelerde olduğu için sahabenin bunları bilmemesidir. Buna bağlı olarak bu ifadeler *kullanıldığı lehçede mecaz ifade ettiği halde sahabenin bunları hakiki manada alması*, anlama sorununa neden olmuştur. Örneğimizde ele aldığımız ayetteki beyaz ve siyah iplik de işte Cessâs'a göre böyledir.[56] Her iki yaklaşımı birlikte düşündüğümüzde Adiyy b. Hâtem'in hakikat ve mecâzı birbirinden ayırma yeteneğinin azlığı nedeniyle anlamın kendisine kapalı geldiği söylenebilir.

2. Tarihi Bağlamı Bilmeme

"(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin, doğrusu Allah iyilik edenleri sever." (Bakara 2/195) Bu ayetle ilgili Tirmizî'de şöyle bir bilgi yer almaktadır. İstanbul'u fethetmek için gelen Müslüman ordusundan bir asker, bir hamle yaparak düşman saflarına girmiş ve bunu gören diğer askerler 'Sübhanallah! Kendi eliyle kendini tehlikeye attı!' diye bağırmışlardır. Ebu Eyyüb el-Ensârî de "Ey insanlar! Siz bu âyeti böyle mi te'vîl ediyorsunuz? Bu âyet Ensar hakkında indi. Allah, İslam'ı güçlendirip yardımcıları çoğalınca, gizlice aramızda 'Mallarımız kayboldu, artık Allah İslam'ı güçlendirdi ve yardımcıları da arttı.

[53] Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1: 365.
[54] Zemahşerî, *Keşşâf*, 1: 231.
[55] Süyûtî, *el-İtkân*, 4: 196.
[56] Ahmed b. Ali Ebû Bekir er-Râzî el-Cessas, *Akâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985), 1: 284.

CC BY-NC-ND 4.0

Mallarımızın başında bulunsak da yitirilen mallarımızı telafi etsek?' diye Allah'ın Rasulü duymadan aramızda böyle bir temennide bulunduk. Bunun üzerine Allah, "Allah yolunda infak edin! Kendinizi ellerinizle tehlikeye atmayın!" âyetini indirdi. Bu âyette kastedilen tehlike, mal ile uğraşıp savaşı bunun için terk etmektir." dedi.[57]

Söz konusu ayetin yanlış bir anlamla ilişkilendirilmesinin iki ihtimali olabilir. Birincisi bu kimselerin *sebebi nüzulü bilmemeleridir.* İkincisi bildikleri halde ayeti *tarihi bağlamından bağımsız* ve *kopuk* olarak lafzına bağlı kalmak suretiyle bu olayla ilişkilendirmeleridir. İkinci ihtimali doğrulayacak bir ifade rivayetin metninde bulunmadığı için ve bu kimselerin kendilerine yapılan itiraza karşılık bir cevap vermemeleri onların sebebi nüzule vakıf olmadıklarını, dolayısıyla buna bağlı olarak ayeti yanlış anladıkları anlaşılmaktadır. Ayetteki "tehlike" kelimesi helak manasında alındığında kendini tehlikeye atma şeklindeki bir yorum da anlamsız kalmaktadır. Nitekim müfessirlerin helak şeklindeki anlam takdiri de bunu doğrulamaktadır. Bu ayete günah işleyip affedilmekten ümidini kesme[58] olarak ikinci bir anlam takdirinde de bulunanlar vardır.

3. Parçacı Yaklaşım

Hz. Ali, *"Eğer erkek eşini (üçüncü kez) boşarsa kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helâl olmaz. (O da) onu boşadığı takdirde, onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur."* (Bakara 2/230) ayetinin kendisine müşkil geldiğini bildirdi. Kur'an'da bir araştırma yaptıktan sonra bir kadının başka birisi ile evlenmesinden sonra evlendiği ikinci kocası onu boşadığında bu kadının ilk kocasına helal olacağı sonucuna ulaştı.[59] Bu ayet kendisinden önce boşamanın iki defa olduğunu ifade eden ayeti tamamlamakta ve üçüncü boşama ile artık kadının başka bir erkekle evlenmedikçe eski eşine helal olmayacağını bildirmektedir. Ali b. Ebi Talip başka bir rivayette buradaki boşamanın üçüncü defa olduğunu söylemiştir. İki rivayet birleştirildiğinde onun bu ayetteki boşamanın kaçıncı defa olduğunu ilk anda anlamamış olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Başka ayetleri gördüğünde de bu boşamanın üçüncü defa olduğu sonucuna ulaşmış olması muhtemeldir.[60]

[57] Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3: 322; Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ et-Tirmizî, *Sünen*, (Mısır 1975), Tefsir 3, no: 2972, 5: 212.
[58] Bk. Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 1: 379.
[59] Süyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr,* 1: 681.
[60] Süyûtî, *ed-Dürru'l-mensûr,* 1: 677.

CC BY-NC-ND 4.0

Bu ayet, başkası ile evlenip de ondan boşandıktan sonra eski kocasına dönmek isteyen Aişe binti Abdurrahman bin Atik (veya başka bir kadın) hakkında inmiştir. Bu kadın eski kocasına dönmek istediğini Peygamberimize bildirmiş, Peygamberimiz de ikinci yapılan evlilikten ancak cinsel birleşme gerçekleştikten sonra boşamanın geçerli olduğunu ona söylemiştir.[61] Hz. Ali'nin bu ayeti anlamakta zorluk çekme sebebi ayeti tek başına değerlendirmesinin bir etken olması yanında, ayetle ilgili bağlam bilgisine sahip olmaması da bir neden olarak görülebilir.

4. Şer'î Manayı Bilmeme

Sahabeye müşkil gelen ayetler içinde özellikle zikredilen ayetlerden birisi ribâ ayetidir. Ayetin meali şu şekildedir: *"Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların «Alım-satım tıpkı faiz gibidir» demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve artık onun işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar."* (Bakara 2/275)

Peygamberimiz, bir ayeti veya bir ayetteki kelimeyi sahabe anlamadığında onlara açıkladığı için müşkil durum ortadan kalkıyordu; muhtemelen bu ayet onlara açıklanmadığı için müşkil gelmiştir. Nitekim Cessâs'ın naklettiği bir habere göre Hz. Ömer, ribâ ayetinin son ayetlerden birisi olduğu için Peygamberimizin bu ayeti açıklamadığını bildirmiştir. Ona ayetle ilgili anlam açısından gizli kalan husus ribâ kelimesinin anlamıdır. Aslında sözlükte ribânın ne olduğu belirlidir ancak ribâ, ayette *şer'î olarak farklı bir anlam kazandığı* için Hz. Ömer, ayet hakkında müşkil bir durumla karşılaşmıştır. Eğer ayet bu kelimeyi sözlük anlamıyla olduğu gibi bırakaydı bu kelimenin anlamının Ömer'e gizli kalmayacağını Cessâs söylemiştir.[62] Burada İmam Şâtıbî'nin, Kur'an'daki kelimelerin anlamında aslolan şeyin şeriat sahibinin verdiği anlam olduğunu söylemesini hatırlamakta yarar vardır. Zira sahabenin genel olarak kelimelerdeki anlamı bilmesi gerektiğini düşündüğümüzde onların bazı durumlarda kelimelerin kastını anlamamalarının sebebini, Kur'an'da bu kelimelere özel bir anlam yüklenmesi olarak görebiliriz.

Ribânın sözlük anlamı artmadır ve yerden yüksekliğinden dolayı tepeye de râbiye denilir.[63] Istılah olarak "borç verilen bir parayı veya malı

[61] İbnü'l-Cevzî, *Kur'an'ı Kerim Tefsiri Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-Tefsîr*, 1: 264-265.
[62] Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 2: 183.
[63] Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 284.

CC BY-NC-ND 4.0

belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adı" olarak tanımlanmaktadır.[64] Araplar paraya karşılık ribâ uygularlardı; ancak altına altın ve gümüşe karşılık gümüşle yapılan alışverişte ortaya çıkan ribâ uygulaması onlarda yoktu.[65] İşte bu nedenle ribâ kelimesinin daha geniş bir mana kazanması Hz. Ömer'in anlama sorunu yaşamasında bir etken olarak görülebilir. Ancak Gökhan Atmaca'nın bir çalışmasında verdiği bilgilere göre Hz. Ömer'in, ribâ ile ilgili Hz. Peygamber'den bazı açıklamalar naklettiği ve bu nedenle, onun mutlak manada ribâya dair bilgisi olmadığının söylenemeyeceği ifade edilmiştir.[66]

5. İkna Olmama

Sahabenin anlamakta zorluk çekip Peygamberimize sorduğu konulardan birisi "kelâle"dir. Özellikle kelâle ilgili verilen cevaplara Hz. Ömer'in, ikna olmadığı anlaşılmaktadır. Bu lafız Nisa suresinin 12. ve 176. ayetlerinde miras bağlamında geçmektedir. *"Senden fetva istiyorlar. De ki Allah kelâle hakkında fetva verecek."* (Nisa 4/176) Bir rivayete göre bu ayet Câbir b. Abdullah hakkında nazil olmuştur. Cabir hastalanmış ve Peygamberimiz, Hz. Ebubekir ile birlikte onu ziyarete gittiklerinde Cabir, dokuz kız kardeşi olup babası ve çocuğu olmadığı için kendisiyle ilgili miras hakkında sorduğunda bu ayet gelmiştir. Hz. Ömer'in, bu ayeti anlamakta zorlandığı için zaman zaman Hz. Peygamber'e sorduğu da rivayet edilmiştir. Hatta onun kelâle, riba ve hilafet meselesi olmak üzere Hz. Peygamber'in toplam üç meseleyi açıklamasının dünyadan ve dünyada bulunan şeylerden daha sevimli geleceğini söylediği nakledilmiştir. İbnü'l-Cevzî'nin verdiği bilgilere göre ashâb, kelâle hakkında soru sormuştu. Peygamberimiz onlara bunun açıklandığını söyleyip Nisa suresinin 176. ayetini okudu. Cabir, bu ayetin kendisi hakkında nazil olduğunu söyledi. İbn Kesir de kelâlenin hükmünün Hz. Ömer'e kapalı geldiğini ifade etmiştir.[67]

Kelâle kelime olarak saçı yanlarından kapatıp örten taç demektir. Kur'an'daki anlamı bazılarına göre mirasçı olarak baba ve çocuk bırakmayan kimsedir. Bazılarına göre ise çocuk bırakmadan ölen kimse manasına

[64] İsmail Özsoy, "Faiz", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, erişim: 21 Mayıs 2019, https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz.
[65] Cessâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1: 284.
[66] Gökhan Atmaca, *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 228.
[67] İbnü'l-Cevzî, *Kur'an'ı Kerim Tefsiri Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 2: 482.

CC BY-NC-ND 4.0

gelmektedir. Nisa suresinin 176. ayetindeki "Çocuğu olmayan birisi ölürse" ifadesi de bu anlama delil gösterilmektedir.[68] Kelâle ile ilgili dört farklı görüş zikredilmekte ancak bu kelimenin Hz. Ömer'e neden kapalı kaldığına dair bir gerekçe zikredilmemektedir. Hz. Peygamber'in, kelâleyi açıklamak için bu ayeti adres göstermesi de ashabın kelâle hakkında farklı görüşlerini ortadan kaldırmamış ve bu durum mezheplerin farklı kanaatlere sahip olmasını engellememiştir.[69]

6. Zahire Göre Hareket Etme

"Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkınmış olurlar; zaten onlar, alevlenmiş ateşe gireceklerdir." (Nisa 4/10) Bu ayete göre sahabelerden bazısı yetimlerle bir arada yemek yemekten kaçındılar. Onların mallarından yemenin uygun olmadığını düşündüler. Bu nedenle onların mallarını kendilerininkinden ayırıyorlardı. Yetimlerin malları arttığında bu maldan yetimler yiyinceye veya bozuluncaya kadar ona dokunmuyorlardı. Bu onlara zor gelmeye başlamıştı. Durum Peygamberimize soruldu, bunun üzerine Allah *"Bir de sana yetimleri soruyorlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek hayırlıdır. Eğer onlara karışıp (birlikte yaşar)sanız (sakıncası yok)"* (En'âm 6/152) ayetini indirdi. Bundan sonra onlar tekrar yetimin yiyeceklerini ve mallarını kendilerininki ile karıştırmaya başladılar.[70] Bir rivayete göre yetimin malını yemek suretiyle karınlarına ateş dolduranlar müşriklerdir. Çünkü onlar yetimlere mirastan pay vermiyorlar ve onların mallarını yiyorlardı.[71] Bu örnekte de muhtemelen ayetin sebebi nüzulünün bilinmemesinden kaynaklı bir anlam sorunu olduğu anlaşılmaktadır. İniş nedenini bilmeyen sahabeler, ayetin zahirine göre hareket etmişler ve yetim malı yemekten kaçınmışlardır. Allah, başka bir ayet göndererek onların anlama sorununu ortadan kaldırmıştır.

7. Kelimenin Az Kullanılması

Hz. Ömer'in *"(Azabın) kendilerini bir korku üzerinde yakalamayacağından (emin midirler)?"* (en-Nahl 16/47) ayetindeki *tehavvuf* kelimesini anlamadığını ortaya koyan şöyle bir olay yaşanmıştır: Bir gün Hz. Ömer, minberde iken mescitte bulunanlara bu kelimeden ne anladıklarını sormuştur. Herkes susmuş; ancak Hüzeyl kabilesinden yaşlı birisi bu

[68] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2: 482.
[69] Bu konuda yapılmış bir makale çalışması için bkz. Abdurrahman Yazıcı, "İslam Hukukunda Kelâle: Öz ve Üvey Kardeşlerin Fürû ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı", *Dinî Araştırmalar*, 16/42 (2013): 216-237.
[70] İbn Kesir, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1: 581.
[71] Süyûtî, *ed-Dürru'l-Mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr,* 2: 444.

CC BY-NC-ND 4.0

kelimenin kendi kabilelerinde *tenakkus* yani noksanlaştırma manasına geldiğini söylemiş ve bir şiir söyleyerek görüşünü delillendirmiştir.[72] Başka bir rivayete göre Hz. Ömer, bu kelimenin anlamı kendisine kapalı geldiğinde şehirlere mektup yazıp bu kelimenin anlamını sormuştur. Sonunda kelimenin geçtiği bir beyit işitmiştir. Yine bir rivayet göre bir genç gelmişti. Ömer bu kelimenin anlamını bilmiyordu. Bu gencin kullandığı "İnne ebî yetehavvefunî" cümlesinden kelimenin anlamının noksanlaştırma manasına geldiğini öğrendi.[73]

Tehavvuf kelimesinin Türkçe meallerde nasıl karşılık bulduğuna kısaca bakmanın faydalı olacağını düşünüyoruz. Çünkü kelimenin kök olarak bilinen anlamı genel olarak çevirilere doğrudan korkutma şeklinde yansımıştır. Hasan Basri Çantay, noksanlaştırma manasını gözden kaçırmamış ve ayeti *"Yoksa onlar (Allah'ın) kendilerini tedricen azaltmak suretiyle cezalandıracağından (emniyyete mi girdiler)?"* şeklinde tercüme etmiştir.[74] Tahir İbn Âşûr bu kelimenin Kur'ân'ın kendisiyle geldiği fasih lehçelerden biri olan Hüzeyl kabilesinde tenakkus yani eksiltmek manasında kullanıldığını ifade etmiştir.[75]

8. Kelimenin Hangi Kökten Türediğini Karıştırma

"*Zünnun'u (Yunus) da hatırla. Hani o öfkeli bir halde geçip gitmişti de bizim kendisini asla sıkıştırmayacağımızı zannetmişti."* (el-Enbiya 21/87) ayetindeki *k-d-r* fiilini Muaviye, anlamakta zorluk çektiği için İbn Abbas'a gitmiş ve ona şöyle söylemiştir: "Kur'an deryasının dalgaları arasında boğulacaktım ki çareyi sana gelmekte buldum. Allah'ın bir peygamberi kendisine güç yetirilemeyeceğini düşünür mü?" Bunun üzerine İbn Abbas bu kelimenin *kudret* kelimesinden türemediğini, "kadr" kelimesinden türediğini söylemiştir.[76] Kadr, "daraltma ve kısma" anlamına gelmektedir. Mâtürîdî, böyle bir görüş nakletmiştir. [77]

Bazı müfessirler k-d-r fiilini cezalandırma anlamında alıp ayete "Bizim onu cezalandıramayacağımızı zannetti." şeklinde anlam takdirinde

[72] Zemahşerî, *Keşşâf*, 2: 608-609.
[73] İbn Atıyye, *el-Muharrerü'l-vecîz*, thk. Abdüssellam Abdüşşafî Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmî, 1422), 3: 396.
[74] Hasan Basri Çantay, *Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*, (İstanbul: Milsan Basın Yayın A.Ş, 1984), 2: 492.
[75] Tâhir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, (Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984), 14: 167.
[76] *Zemahşerî*, *Keşşâf*, 3: 132.
[77] Mâtüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9: 316.

CC BY-NC-ND 4.0

bulunmuşlardır.[78] Ayete göre Yunus (a. s), kavmi çağrısına kulak vermediği için kızmış ve kavminin bulunduğu yeri terk etmiştir. Onun kime kızdığı konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları kavmine bazıları da Rabbine kızdığı yönünde bir görüşe meyletmiştir. Bu konuda farklı görüşleri zikreden Taberî, Hz. Yunus'un Rabbine kızdığı görüşünü benimsemiştir. *K-d-r* fiilini hapsedip sıkıştırma manasında alarak ayete "Rabbine kızmasına karşılık ona ceza olması için onu hapsedip sıkıştıramayacağımızı düşündü." şeklinde bir mana vermiştir.[79] Mâtürîdî, kızmanın kime olduğuna dair üç görüş zikretmiştir. Birinci görüşe göre Yunus Rabbine kızmıştır yani hüzünlenmiştir. Kavminin inadına karşılık Rabbinden onları cezalandırmasını istemiş ve bundan dolayı hüzünlenerek onların arasından ayrılmıştır. İkinci görüşte olanlara göre Yunus'un kızdığı meliktir. Üçüncü görüşe göre ise kavmidir.[80]

9. Kelimenin Az Kullanılması

İbn Abbas *"Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet."* (Araf 7/89) ayetindeki "iftah" kelimesinden dolayı ayeti anlamadığını ve bir kadının yanına gelip kocasının kendisine söylediği "Hadi gel seninle muhakeme olalım." cümlesini söylemesinden kelimeyi anladığını söylemiştir.[81] Yine *"De ki: Rabbimiz bizi bir araya toplayacak. Sonra da gerçeğe dayanarak adaletle aramızda hükmedecek. O fettâh ve alîm olandır."* (Sebe 34/26) ayetinde geçen aynı kelimenin anlamını iki bedevinin hasımlaşması esnasındaki ifadelerinden öğrenmiştir. Bu ayetteki fettâh kelimesi *kâdî* yani *hükmeden* manasına gelmektedir.[82]

Benzer bir örnek de "fâtır" kelimesidir. Talebesi Mücahid b. Cebr, hocası İbn Abbas'ın *"Göklerin ve yerin fâtırı"* (En'âm 6/14) ifadesinin ne manaya geldiğini bilmediğini nakletmiştir. Rivayete göre İbn Abbas, iki bedevinin bir kuyu etrafında birbiriyle tartışırken bu kelimenin anlamını öğrenmiştir.[83] *Fetara* kelimesinin aslı bir şeyi uzunlamasına yarmak demektir.[84]

[78] Örnek olarak Bkz. Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman.* thk. Ahmet Ferid (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 3: 97.
[79] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, 18: 516
[80] Mâtüridi, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, 9: 314.
[81] Ebu'l-Leys es-Semerkandî, *Bahru'l-ulûm*, (baskı yeri ve tarihi yok), 1: 533.
[82] Semin Halebî, *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrafi'l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsin Uyûnu's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996/1417), 3: 193.
[83] Taberi, *Câmiu'l-beyân*, 9: 175.
[84] Rağıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî (Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412), 640.

CC BY-NC-ND 4.0

"Hâre" kelimesi de İbn Abbas'ın bilmediği başka bir kelime olarak zikredilir. *"O, asla Rabbine dönmeyeceğini sanırdı."* (İnşikâk 84/14) ayetindeki *yehûru* fiilinin manasını bedevi bir kadının kızına seslenmesi esnasında öğrenmiştir. Rivayete göre kadın, kızına" hûrî hûrî" yani *irciî* diye seslenmişti.[85]

10. Kişi, Yer ve Topluluk İsimlerini Bilmeme

Kişi, yer, topluluk ve mekânların isimleri anlamında müphem yani kapalı olan ifadeleri sahabenin anlamadığı olmuştur. Örneğin bir rivayette bir kimsenin Fatiha suresinde dalalete düşünlerin ve kendisine gazap edilenlerin kim olduğunu sorduğu nakledilmiştir. Peygamberimiz bu soruya cevap sadedinde gazap edilenlerin Yahudiler, sapıtanların da Hristiyanlar olduğunu bildirmiştir.[86] Bir defasında da Peygamberimiz, *"Eğer ona itaatten yüz çevirirseniz yerinize sizden başka bir kavmi getirir. Sonra da onlar sizin benzerleriniz olmazlar."* (Muhammed 47/38) ayetini okuduğunda yerine getirileceklerin kim olduğu kendisine sorulmuş ve o da bu toplumun Farslılar olduğunu söylemiştir.[87]

Hz. Ömer'in anlamadığını söylediği bir başka ayet de "*O topluluk yakın zamanda elbette bozguna uğrayacaklar ve arkalarını dönüp kaçacaklardır."* (Kamer 54/45) ayetidir. Hz. Ömer, bu ayetteki (seyuhzemu'l-cem'u) *el-Cem'* kelimesinden kimin kastedildiğini çıkaramamıştır. Bedir harbinde Hz. Peygamberin (a. s) savaşırken bu ayeti okuduğunu söylemiştir.[88] Hz. Ömer'in, anlaşıldığı kadarıyla bilmediği husus kelime anlamı değil, ayette müphem bırakılan hususdur. Peygamberimizin savaşırken ayeti okuması ile bu ayetteki kapalılığı gidermiş olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ayetin bildirdiği hezimete uğrayacak topluluk Bedir ehlidir.[89]

Sonuç

Hz. Peygamber'in ve sahabenin ayetlerdeki Allah'ın muradını netleştirmede zorluk yaşadığına dair rivayetleri dikkate alarak bu araştırmada ilk dönemlerden itibaren anlama sorununa yönelik bazı tespitlerde bulunduk ve bundan hareketle araştırmamızı sürdürdük; fakat

[85] Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebu Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422), 10: 160.
[86] Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 1: 186-187.
[87] Celâleddin es-Süyûtî, *Müfhemâtü'l-akrân fî mübhemâti'l-Kur'ân*, thk. Mustafa el-Buğâ (Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, 1403/1982), 100.
[88] Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, 4: 327.
[89] Mukâtil, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, 3: 301.

CC BY-NC-ND 4.0

bu rivayetlerin sıhhat değerlendirmesine girmedik. Çünkü her bir rivayeti sened ve metin açısından tahlil etmek bu çalışmamızın boyutunu aşacaktır. Dolayısı ile bu konuda başka bir araştırmanın yapılması gerektiğini bu vesile ile ifade etmek isteriz. Zaten hiçbir çalışma özellikle Kur'an'ı anlamada son sözü söylediği iddiasında olamayacaktır. Bu nedenle Allah'ın muradını iyi anlamak isteyenler için tefsirde birbirini takip eden daha detaylı incelemelere her zaman ihtiyaç bulunmaktadır.

Kur'ân'ı Kerim, Allah'ın muhataplarından ne istediğini ortaya koyma açısından apaçık bir kitap olmakla birlikte çeşitli nedenlerle muhatapları onun mesajını zaman zaman anlamamışlardır. Vahyin nüzul ortamında bu sorun daha az olmuştur. Ancak ilk ortam ile muhatap kitle arasındaki mesafe arttıkça anlama sorunu daha karmaşık hale gelmiştir. Aslında ilk dönem ve sonraki dönem arasında oran itibariyle ciddi bir farklılık olsa da anlama sorununun mahiyeti açısından benzerliklerin olduğu görülmektedir. Sorunun mahiyeti öncelikle Kur'ân'ın nüzul ortamını bilmemekle daha sonra da Arapça ile ilgilidir. Elbette ilk muhataplar söz konusu iki durum açısından sonraki nesillerin hiçbir zaman elde edemeyeceği avantajlara sahip olmuşlardır. Bu nedenle anlama sorunlarının oranı onlara göre daha azdır. Fakat her sahabenin her ayetin inmesi ile ilgili olayları bilme imkânı bulunmamaktaydı. Yine her dili konuşan insanlar için geçerli olan bazı kelimelerin anlamını bilmeme durumu sahabe için de söz konusu idi. Çünkü Arapçada garip olan kelimelerin yanı sıra hakiki ve mecazî mana ifade eden kelimeler bulunmaktaydı. Benzer nedenlere bağlı olarak sonraki neslin anlamakta zorluk çektiği ayetlerin sayısı artmıştır; ancak yine sorun, vahyin bağlamını ve dilini bilip bilmeme ile ilgilidir. Her iki unsur aslında diğerini belirlemekte hatta birbirini kontrol etmekte, adeta birbirlerinin sağlaması olmaktadır. Dolasıyla metnin kendi iç unsurları içinde üretilen anlamdaki berraklık, bağlam ve dildeki kapalılık giderildikçe artmaktadır. Sahabenin anlama çabasında da bu görülmektedir. Onlar ellerinden geldikçe anlam sorunlarını düzeltmek için bağlamı netleştirmeye uğramışlar ve dilden yararlanmışlardır. Bu nedenle sonraki nesillerin, anlamı ortaya çıkarması için bağlamı daha çok netleştirmeleri gerekmektedir; ancak bu noktada rivayetlerin çeşitliliği bu işi biraz zorlaştırmaktadır. Fakat iş zor olsa da gerekli çabanın gösterilmesi ile sorunun aşılma imkânı bulunmaktadır. Bu nedenle Kur'an'ı anlamak için literal bir bakış açısı ile ayetlere yaklaşmanın insanı yanlış sonuçlara götüreceği bilinmelidir. Rivayetlerin sorunlarından hareketle rivayetleri terk etmek ve lafzi bir bakışla ayetleri tefsir etmek, kolaycılığa kaçmanın ötesinde başka bir şey değildir. Çünkü bağlam bilgisi ayetlerin anlamını vermektedir. Bu bilgiye başvurmadan lafzi bir bakış açısı

CC BY-NC-ND 4.0

le ulaştığımız anlamın doğru olduğuna dair elimizde bir garanti bulunmamaktadır. Özellikle Kur'an'ın literal çevirisi ile ulaştığımız anlamlar için bunu söyleyebiliriz. Nitekim araştırmamızda verdiğimiz bir örnekte bu görülmüştür. Lafzen kelimelerin anlam bilgisine sahip olmak Allah'ın muradını keşfetmeye için yetmeyeceği için sahabenin gösterdiği hassasiyeti örnek alıp tefsir ve meal için daha fazla bilgiye ulaşmanın gerekliliği unutulmamalıdır.

✵ ✵ ✵

KAYNAKÇA

ATMACA, Gökhan. *Hz. Ömer'in Kur'an Anlayışı ve Tefsir İlmine Katkıları*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.

BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Hüseyin b. Mesûd b. Muhammed b. el-Ferrâ. *Meâlimü't-tenzîl.* Thk. Süleyman Müslim el-Harş. Daru Tayyibe, 1417/1997.

CANDAN, Abdulcelil. *Kur'an'ı Kerim'de Anlaşılması Güç Ayetler*. Diyarbakır: Seyda Yayınları, 2014.

CESSAS, Ali Ebû Bekir er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân.* Thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1985.

CÜRCÂNÎ, Ebu Bekr Abdü'l-Kâhir. *Delâilu'l-i'câz fî ilmi'l-meânî.* Thk. Yasin Eyyubî el-Mektebetü'l-Asriyye, Baskı yeri ve tarihi yok.

ÇANTAY, Hasan Basri, *Kur'ân-ı Hakim ve Meâl-i Kerim*. İstanbul: Milsan Basın Yayın A.Ş, 1984.

DURMUŞ, İsmail. "Itnâb". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 18 Mayıs 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/itnab#1.

DURMUŞ, İsmail. "Müşterek". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 26 Ocak 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/musterek#1.

EFENDİOĞLU, Mehmet. "Sahâbe". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Erişim: 20 Mayıs 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/sahabe.

ENDELÛSÎ, İbn Atıyye. *el-Muharreru'l-vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz.* Thk. Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

FERRÂ, Ebû Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdillah ed-Deylemî. *Meâni'l-Kur'ân*. Thk. Ahmet Yusus en-Necâtî vd. Mısır: Dâru'l-Mısriyye, byy.

GEZER, Süleyman. *Kur'an'ın Anlaşılmasında Sözlü Hitabın Rolü*, Ankara Üniversitesi/ Doktora Tezi, 2007.

CC BY-NC-ND 4.0

GÖKKIR, Necmettin. *Kur'an Dilinin Sosyo-Kültürel Bağlamı.* İstanbul: İFAV Yayınları, 2014.

GÜL, Ali Rıza. "Kıyâmet Sûresi'nin 16-19'uncu Âyetlerine Yüklenen Geleneksel Yorumlar Üzerine, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44/2 (2003): 69-108.

HÂZİN, Ali b. Muhammed. *Lübâbü't-te'vîl fî meâni't-tenzîl.* Tsh. Muhammed Ali Hâşin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415.

İBN ÂŞÛR, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tûnusî. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: Dâru't-Tûnusiyye, 1984.

İBN ATIYYE. *el-Muharrerü'l-vecîz*. Thk. Abdüssellam Abdüşşafî Muhammed. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmî, 1422.

İBN EBÎ HÂTİM. *Tefsîru İbn Ebî Hâtim*. Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib Mektebetü Nezzâr: 1419.

İBN HALDUN, Abdurrahman. *Mukaddime*. Yayına haz. ve terc. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2008.

İBN KESÎR, Ebu'l-Fidâ. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm.* Thk. Sami b. Muhammed Sellâme Dâru Tayyibe, 1420/1999.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec. *Zâdü'l-müyesser fî ilmi't-Tefsîr*. Thk. Abdurrezzek el- Mehdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422.

İBNÜ'L-CEVZÎ. *Kur'ân'ı Kerim Tefsiri Zâdü'l-mesir fî ilmi't-Tefsîr*. Terc. Abdülvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.

İSFEHÂNÎ, Rağıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân.* Thk. Safvan Adnan ed-Dâvudî. Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1412.

KARAMAN, Hayrettin vd. *Kur'an Yolu Tefsiri.* Ankara: DİB Yayınları, 2007.

KOCA, Ferhat. "Mücmel". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* Erişim: 27 Ocak 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/mucmel.

KOCA, Ferhat. "Müşterek". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 17 Mayıs 2019. https://İslamansiklopedisi.Org.Tr/Musterek#2-Fikih-Usulu.

KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiʿ li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân.* Thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Aṭfîş. 20 Cilt. Kâhire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964

MÂTÜRÎDÎ, Ebu Mansur Muhammed. *Te'vîlatü'l-Kur'ân*. Thk. Bekir Topaloğlu v.dğr. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

MUKÂTİL B. SÜLEYMAN. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman.* Thk. Ahmet Ferid Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

NAS, Taha. "İmam Şafii'nin Sahabe Kavline Bakışı". *Artuklu Akademi: Mardin*

CC BY-NC-ND 4.0

Artuklu Üniversitesi İlahiyat Bilimleri Fakültesi Dergisi, 1/1 (2014): 183-208

ÖZSOY, İsmail. "Faiz" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 21 Mayıs 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz.

PAÇACI, Mehmet. *Çağdaş Dönemde Kur'ân ve Tefsire Ne Oldu.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2008.

RÂZÎ, Ebu Abdullah Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin. *Mefâtihu'l-ğayb*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.

RÛMÎ, Abdurrahman b. Süleyman. *Buhûsun fî usûli't-Tefsîr ve menâhicuhû*. Riyâd: Mektebebü't-Tevbe, by.

SA'LEBÎ, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-beyân an Tefsîri'l-Kur'ân*. Thk. Ebu Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.

SEM'ÂNÎ, Ebu'l-Muzaffer. *Tefsîru'l-Kur'an*. Thk. Yasir b. İbrahim, Ğanîm b. Abbas b. Ğanîm. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1418/1997.

SEMERKANDÎ, Ebu'l-Leys. *Bahru'l-ulûm*. Y.y. ve b.y.

SEMİN EL-HALEBÎ, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. *Umdetü'l-huffâz fî Tefsîri eşrafi'l-elfâz*. Thk. Muhammed Bâsil Uyuni's-Sevd Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.

SİNANOĞLU, Mustafa. "Kelime". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 26 Ocak 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/kelime.

SÜYÛTÎ, Celâleddin. *ed-Dürru'l-mensûr fi't-tefsîri bi'l-me'sûr.* Beyrut: Dâru'l-Fikr.

SÜYÛTÎ, Celâleddin. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân.* Thk. Muhammed Ebû'l-Fadl ibrâhîm. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye li'l-Âmme, 1974.

SÜYÛTÎ, Celâleddin. *Müfhemâtü'l-akrân fî mübhemâti'l-Kur'ân.* Thk. Mustafa el-Buğâ. Beyrut: Müessesetü Ulûmi'l-Kur'an, 1403/1982.

ŞÂTIBÎ, Ebû İshak. *el-Muvâfakât*. Thk. Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âli Selmân B.y: Dâru İbn Affân, 1997.

ŞENSOY, Sedat. "Lafız". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 26 Ocak 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/lafiz#1.

TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed İbn Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şakir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.

TİRMİZÎ, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ. *Es-Sünen*. Mısır: y.y, 1975.

CC BY-NC-ND 4.0

TİYEK, Fatih. "Kur'an'da Zamirin Merciini Tespitteki Bağlamsal Sorun". *Bilimname: Düşünce Platformu*, 2/27 (2014): 141-157.

ÜNAL, İsmail Hakkı. "Kudâme b. Maz'ûn". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. Erişim: 25 Ocak 2019. https://islamansiklopedisi.org.tr/kudame-b-mazun.

VÂHIDÎ, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî. *el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd.* Thk. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1994.

VAHÎDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed b.Muhammed b. Ali en-Neysabûrî eş-Şâfiî. *el-vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-Azîz*. thk. Safvan Adnan Dâvûdî. Beyrut/Dımeşk: Dâru'l-Kalem/Dâru'ş-Şamiye, 1993.

YAŞAR, Hüseyin. *Kur'an'da Müphem Ayetler*. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1992.

YAZICI, Abdurrahman. "İslam Hukukunda Kelâle: Öz ve Üvey Kardeşlerin Fürû ve Usûl Hısımlarla Mirasçılığı", *Dinî Araştırmalar*, 16/42 (2013): 216-237.

ZEMAHŞERÎ, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Arabî, 1422.

CC BY-NC-ND 4.0

bilimname XXXVIII, 2019/2, 322-324
Arrival Date: 27.05.2019, Accepting Date: 31.10.2019, Publishing Date: 31.10.2019
doi: http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.570567

SOME VERSES THAT PROPHET MUHAMMAD'S COMPANIONS FACED WITH THE PROBLEM OF UNDERSTANDING

Ali KARATAŞ[a]

Extended Abstract

Some Verses that Muhammad's Companions Faced with the Problem of Understanding. It was not easy to understand the meaning of all the verses for the Companions of the Prophet Muhammad who were in an advanced position in the tafsir, they even had difficulty in understanding some of them. Also, they sometimes misunderstood them. There are pieces of information in sources about the Qur'ânic understanding problems of the Companions. Again in some studies, there is information about which verses they do not understand. However, these issues have not been evaluated in a study within the framework of integrity. Therefore, this article is being researched. This work will be done from the narrations in the tafsir and some other sources. The verses that the Companions do not understand and the reasons they do not understand will be determined and these will be evaluated. When evaluating the verses, the order in Mushaf is based. In narrations, it is indicated by the expression of "işqâl" that Companion do not understand some verses. When the indication of a word or expression is not fully understood, it is considered to be meaningfulness and the closeness is called "mücmel". In the Qur'ân, the majority of the scholars, except Davud ez-Zahiri, have accepted the phenomenon of the "mücmel". Considering the purpose of the revelation, it is difficult to say that anything in the Qur'ân has remained closed. But for the next generations, it is possible for some verses to come to them incomprehensible because they do not participate in the process of revelation. The reason for this is not the Qur'ân, but the interlocutor. When we take this into consideration, it is understood that there cannot be an absolute closure and the closure is an incidental situation. When the reasons

[a] Assoc. Prof., Sakarya Üniversity, karatasali5@gmail.com

for incomprehensibleness is examined, it is understood that the first one is the word and the second one is the grammar. Wording related incomprehensibleness is the joint of the word and its two opposing meanings, not being used much, turning into another form and giving special meaning for some words in the Qur'ân. The grammatical related reasons are changing the places of words, hazf, ıtnâb, etc. We can add the problem of the rumors to these. when the reasons for landing are unknown, even if the verses are understood as grammar and word, interpersonal mass may not fully understood. Narrations are one of the important sources of exegesis. However, because of their various problems, they sometimes cause problems in understanding the verses. The fact that there is more than one reason for a verse is sometimes caused to closure. Because, according to each rumor, the meaning changes. When some narrations are examined, it is seen that the closure of the sense is also as a phenomenon in Prophet Muhammad. The Companions oh the Prophet Muhammad are not all equal in terms of acquiring knowledge from the prophet Muhammad. Those who went forward in Tafsir were separated from the others and were not seen in any degree. The proprietor particularly wanted to take into account the circumstances that revealed the cause of the revelation. This shows that understanding the purpose of the Arab language is not enough to understand the purpose of the revelation. Some of them, even if they were at the advanced level in the tafsir, had difficulty in understanding some verses.

The reasons for this; The fact that a portion of them did not know the reasons for the revelation, the difference in their level of comprehension, the fact that some words in the verses were from different dialects, that they were not at the meetings of the Prophet and some of them were not Arab. Accordingly, the first of the problems of comprehension are human factors, the second is the context problem of the verse and the third is the language problem. When the friends of the Prophet did not understand the verses, they learned by asking him. Sometimes they understood the subtle meaning of a verse or verse from the conversations between people at that time. As a result of them warning each other and saying they knew the wrong, the problems of understanding was solved. The number of verses they didn't understand was not so much.

The basis of the question of understanding is about whether or not to know the context and language of revelation. In fact, both elements determine the other and even control each other, it is almost the provision of each other. Therefore, the clarity in the meaning produced within the internal elements of the text increases as the closeness in context and language is removed.

CC BY-NC-ND 4.0

This is seen in the companions' effort to understand. They tried to clarify the context and use language as they could to correct problems of meaning.

Keywords: Tafsir, Quran, The Companions of the Prophet Muhammad, İşqâl, Verse.

CC BY-NC-ND 4.0